

KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS

Ex occidente flux

Vita a makroökonómia hasznáról és a közgazdaságtan felelősségéről

Tudományos vita blogon? Rövid expozíció, jelzésszerű hivatkozások, sebesen levont következtetések. Személyes hang, egy-két poén, *work-in-progress* hangulat. A krónikásnak nincs könnyű dolga, amikor az eszmetörténet-írás hagyományos eszközeivel közelít az új műfajhoz, és illően laza blogbejegyzés helyett elemezni próbál: okokat keres, típusalkotással bajlódik, összehasonlítgat, időnként komolyan véve a talán komolytalanul elejtett megjegyzéseket is. Mondván, egy több mint kétszáz ezer karakter hosszúságú szöveg-folyamot, mely tudományos színvonalát tekintve jócskán fölötte áll a legtöbb nyilvános eszmecsereének a honi közgazdaságtanban, luxus lenne átengedni a világhálón reá váró gyors enyészetnek. Az *Eltecon* blog nemrégiben lezajlott makroökonómia-vitája e kísérlet tárgya. Nem vitázáró, nem összefoglaló, inkább pillanatfelvétel arról, hogyan töpreng a magyar elméleti közgazdászok egy tekintélyes csoportja szakmája minőségéről és felelősségéről. A válság idegesítő hangzavarában. A lencse szokatlan pillanatban rögzíti a képet, akkor, amikor Nyugatról épp nemigen jön a fény. E furcsa megvilágításban az alábbi írás három kérdésre keresi a választ: 1. befolyásolta-e a válság a vita résztvevőinek véleményét modelljeik tudományos és erkölcsi érvényéről, 2. e véleményeknek mennyire szilárdak a tudományelméleti alapjai, és 3. vajon vannak-e erős helyi színárnyalatai? Hogy a vitázók makroökonómiai érvei *önmagukban* mily meggyőzők? Nos, ennek eldöntését a tanulmány szerzője nála felkészültebb megfigyelőkre hagyja.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: B24, B25, B40, E00, E12.

“Robert Lucas, because of his distinction, and because of his famous (or should it be notorious?) statement in 2003 that macroeconomists had solved »the central problem of depression-prevention« and should move on to other subjects, contributed to the economics profession’s, and the government’s, complacency ...” (Posner [2009b])

“...The simulations were not presented as assurance that no crisis would occur, but as a forecast of what could be expected conditional on a crisis not occurring ... Recommending pre-emptive monetary policies on the scale of the policies that were applied later on would have been like turning abruptly off the road because of the potential for someone suddenly to swerve head-on into your lane. The best and only realistic thing you can do in this context is to keep your eyes open and hope for the best.” (Lucas [2009].)

* A cikk bővebb változata az *Eltecon* blogján olvasható. Elnézést, hogy keverem a latint és az angolt egy magyar címben, semmi kétség, „fluxust” kellett volna írnom. Nemsokára elmondom, miért fontos nekem e szójáték. Már most szeretném azonban jelezni, hogy a szó számtalan angol jelentése közül nem testünk gyanús váladékaira gondolok, hanem bizonytalanságra, folytonos változásra, ingadozásra, cseppfolyós állapotra, esetleg zavaros áradatra.

Először akkor kaptam föl a fejem, amikor pár nappal a *Lehman Brothers* csődjét követően Bostonban egy konferencián azt hallottam Richard Sennettől, a kapitalizmust ugyan mérsékelten kedvelő, de korántsem vérszomjas szociológus hírességtől (brit kiejtés, finom zakó), hogy a nemzetközi pénztöket uraló felső tízezeret sürgősen szét kellene rombolni (itt a *destroy* igét használta), csak előtte fizessék még vissza, amit elloptak tőlünk. Biztos voltam benne, hogy rosszul érttem valamit. Sennett barátját, New York-i ismerősömet faggattam az előadás után, kiből eladdig nem hiányzott az egészséges önirónia. „Ne szorongj, a romboláson nem akasztás értendő” – mosolygott hamiskásan, jelezve, hogy a kelet-európai paranoiák tárgyában nem tudom meglepni. „Ez nem a korai kommunizmus, hanem a késői kapitalizmus. Talán néhány tucatnál többet nem is kell börtönbe csukni a bankárok, brókerek és hitelminősítők közül, de vedd észre, e bűnözők (*criminals*) rajtunk élőködtek, minket tettek lóvá évek óta.” Hm.

Hát mi, tudományos proletárok – igyekeztem alkalmazkodni a terminológiához – vajon nem részesültünk az általuk úgymond csalfán gerjesztett jólétből? No és Sennett, ő hogyan ingázhatna a Columbia és az LSE között kénye kedvére, ha kenyéradói nem profitáltak volna busásan az elmúlt évtizedek gyarapodásából? Ismerősöm eleresztette kérdéseimet a füle mellett, egyszerre láttam enyhe pánikot és megnyugvást a szemében: „lehet, hogy elúszik megtakarításaim jó része, de végre beigazolódnak baljós feltevéseim a pénz birodalmáról”. *Late capitalism?* Ezek szerint ő már tudja, hol a vége, és mi az a „korai”, ami utána jön. Ami igazán meglepett azonban a gyorsaság volt, amellyel – nem marxista – politikatudós beszélgetőpartnerem eljutott a „mohó alkuszoktól” a „cinikus neoliberais ideológián” át a közgazdaságtan, sőt „ti, közgazdászok” erkölcsi felelősségéig. Máig töprengök, hogy „minket, közgazdászokat” miért nem szólított fel kártérítésre, de lehet, hogy e szerencsét csupán annak köszönhettem, hogy szerény személyemben ismerősöm épp e faj egyik kelet-európai példányával társalgott. Régi meggyőződése ugyanis, hogy nálunk legfeljebb satnya neoliberális epigonok teremnek, őket meg nem lenne elegáns a tengerentúlról zargatni. „Most jöttek, újhítek még szegények, az obligát túlzásokkal. Majd tanulnak a saját kárukon. Egyébként is valahol mi, »Amerika« tehetünk arról, hogy ilyenek.”

Itthon nem ilyen megbocsátó a hangulat. A média a legmérgezőbb nyugati véleményeket visszhangozza, és a honi szakma jókora része még fel is erősíti őket. Úgy tűnik, a magyar kulturális és politikai elit többségét feszíti az indulat az általuk neoliberálisnak nevezett *valamivel* szemben, legyen az úgymond a privatizálás vagy a piaci verseny eszményítése, behódolás a washingtoni konszenzusnak, az újszegénység és újszegénység igenlése vagy a bankár kikiáltása korunk hősének. Mindegy, a szenvedélyhez elég egyetlen állítólagos Góliát is, akivel mi, nem neoliberális Dávidok felvehetjük a harcot.¹

Ha egy lépéssel közelebb merészkedünk a közgazdaságtanhoz, ott a hazai átlagértelmiségi mindezek szimpla apológiáját látja, piacfetisizmust, monetarizmust, a racionális döntések hitvilágát (bármit is jelentsenek ezek), ha pedig a szakmához tartozónak vallja magát, úgy jó eséllyel a fentiekért állítólag egyetemlegesen felelős, bár ismét csak lazán definiált *mainstream* (rém)juralmát. A legfrissebb magyar közgazdasági válságpublicisztikában, mely már-már külön műfajjá nővi ki magát, sok szó esik (kultur)gyarmatosításról, utánzásról, a *homo oeconomicus* úgymond rég lejárt fogalmát erőltető, elvont modellek öncélú barkácsolásáról, legfőként viszont arról, hogy az amerikai (angolszász) tudományos divatok, kudarcos elméletek követése végső soron oda vezetett, hogy a magyar gazdaság legyengült állapotban, kiszolgáltatva várta azt a válságot, amelyet – megint csak végső soron – e divatoknak köszönhet a világ.

Aki úgy érzi, hogy e képet túl sötétre festettem, annak ajánlom, próbálja másképp értelmezni az alábbi sorokat (melyeket taláalomra gyűjtöttem a legkülönbözőbb

¹ Bővebben erről lásd Kovács [2002b] és [2002c].

politikai beállítottságú magyar közgazdászok írásaiból: cikkekből, recenziókból, interjúkból):

Andor László: „A hetvenes évek stagflációs krízise után, a korábbi keynesiánus konszenzust felváltva, kialakult egy domináns irányzat, amely a neoklasszikus hagyomány neoliberais elemekkel való felfrissítésére épült... Részleteiben ezt a gondolatrendszert sok kritika érte, a jelenlegi válság azonban az első olyan időszak, amikor a neoklasszikus–neoliberais főáram egészében megkérdőjeleződött.” (*Andor* [2009].)

Bod Péter Ákos: „Tudományágunkban a technikai szofisztikáltságra, a pozitív – semmint normatív – tudományos jellegre való törekvéssel együtt jár a gazdasági és társadalmi valóságtól való elfordulás. Ennek ma mind nagyobb ára van. A formális modellek egy sor kritikus esetben csődöt mondtak például a pénzügyi üzleti bukások előrejelzésében. A gazdaságpolitikai alkalmazhatóságot tudatosan kerülő steril közgazdaságtan ugyan uralkodó maradhat a főbb folyóiratok szerkesztőbizottságában, de érthető, ha különféle irányokból felerősödik a fővonalal szembeni ellenállás ... A módszertani individualizmus (»homo oeconomicus«) szokásos és kényelmes előfeltevés, de sokkal inkább axióma, mint mért, megfigyelt pszichológiai valóság...” (*Bod* [2009].)

Boda Zsolt: „Tökéletes rendszer nincsen, ezt épp a közgazdaságtudomány bizonyította be fantasztikus matematikai eszközökkel ... A piacnak is van számos tökéletlensége, ezt látjuk most éppen. Válságok és buborékok keletkeznek, a közjavakat nem képes tökéletesen szolgáltatni ..., környezeti problémákat okoz ... A közgazdász szakmának van egy nagyon erős nyelvezte és diskurzusa, a mainstream közgazdász diskurzus, és ez nagyon be tudja szippantani az embert ...” (*Boda* [2009].)

Bogár László: „Ha egy társadalom a hazugságok zsákutcájába beleszorul, akkor ez az elit erkölcsi és értelmi lezüllesztéshez vezet. E romláshoz a jelenlegi uralkodó elit egésze asszisztál ... Ez a nemzettel szembeni »nagykoalíció« ... A »liberalizálj, deregulálj és privatizálj« parancsa az elmúlt húsz év során azt célozta meg, hogy minél rövidebb idő alatt szétverjék a nemzetállamot ... Egyrészt rájlesztnek az országra, hogy bedől, majd jönnek a „verőlegények” és azt mondják, ha fizetsz védelmi díjat, akkor megkegyelmezzünk neked.” (*Bogár* [2009].)

Matolcsy György: „A neoliberális közgazdaság ... magáévá tette Adam Smith »láthatatlan kéz« elméletét, amely szerint végül minden racionálisan elrendeződik a gazdaságban. ... Ezért le is kell építeni mindent, ami állami ... A mostani válság mutatja, hogy milyen károkat okoz a hibás neoliberális felfogás, amely Amerikában a 80-as években leépítette a pénzügyi rendszer állami szabályozását: óriási korrupció, felelőtlen hitelfelvétel, csődöket, munkanélküliséget váltott ki, és felidézte a nagy világgazdasági válság rémképét.” (*Matolcsy* [2009].)

Róna Péter: „... A neoklasszikus, neoliberális irányzat ... Magyarországon annyira hódított, hogy szinte olyan egyeduralomra tett szert, mint Spanyolországban az inkvizíció. A Dimitrov téren úgy voltak vele, hogy ha a marxizmus megbukott, akkor az a jó, amit Marx bírált, ez pedig a neoliberalizmus.” (*Palágyi* [2009].) „A rendszerváltás vezető közgazdásai ... egy olyan közgazdaságtan művelői, melynek korszaka már régen lejárt. Mintha nem is hallottak volna Keynesről, Robinsontól, Myrdalról, Prebischről, Furtadoról, Perroux-ról, Senről, Solow-ról, de még a két nagy magyarról, Balogh-ról és Balassáról sem. ... A magyar közgazdász elit poros, korszerűtlen gondolatvilágát mi sem jellemzi jobban, mint a gazdaságstratégia szükségességének tagadása arra hivatkozva, hogy a »piac« és a »verseny« tudja legjobban eldönteni, mivel foglalkozzunk. El is döntötte: lettünk a multik összeszerelő bérmunkásai ...” (*Róna* [2009].)

Szalai Erzsébet: „Súlyos tények mutatják ma szerte a világban, hogy a neoliberális gazdaságfilozófia megbukott. A nemzetközi szinten vezető gazdasági szakemberek és társadalomkutatók szorgalmazzák a piaci mechanizmusokat kordában tartó nemzetközi intézmények kiépítését egyfelől, az állam szerepének újragondolását másfelől ... Erről tudomást sem véve, a hazai neoliberális értelmiségiek a bennünket is keményen érintő válság okaként a neoliberális reformok következetes végrehajtásának elmaradását, elmulasztását jelölik meg, viktimológiai magyarázatokat adva a

² Félreértés ne essék, hasonló megnyilatkozásokra rengeteg példát találni a friss nemzetközi krízisirodalomban Immanuel Wallerstein-től egészen Soros Györgyig, idézik is őket szorgalmasan (együtt Noam Chomskyval, Slavoj Žižekkel vagy Jürgen Habermasszal) a világ minden táján. Sajnos e kórus – sziszegő, egyúttal kárörvendő – hazai tagozata pillanatnyilag részben versenytársa a médiában a józan elemzőknek. Őket most nem sorolom, mások mellett róluk is szól cikkem egésze.

kialakult helyzetre, melyek szerint elsősorban az áldozat felelős az őt ért támadásokért.” (Szalai [2009a].) „A globális tőke és annak intézményei Magyarországot – és az egész térséget is – valójában kísérleti terepnek tekintik. Olyan neoliberális »reformok« végrehajtására, melyekre a stabilabb gazdaságokkal és erősebb demokratikus történelmi hagyományokkal rendelkező centrumkapitalista országokban még nincs elég erejük.” (Szalai [2009b].)

Szentes Tamás: „Az egyetemi, főként amerikai standard tankönyvekből átvett tananyagokban ... a kellemetlen tényeket és az azokról szóló bíráló nézeteket elhallgató, félrevezető és *explicit*e vagy *implicit*e apologetikus megállapítások ma már meglehetősen »természetesnek« és megszokottak tűnnek. Olyannyira, hogy már szinte az válik gyanússá, és minősülhet jobbik esetben csak »szakszerűséget« és a modern matematikai modellekben megnyilvánuló „egzaktágat” lebecsülő maradi szemléletűnek ..., aki azokat megkérdőjelezi és bírálja. A mai standard tankönyvek *történelmietlen és a valóságtól elvonatkoztató szemlélete*, elméleti tételeiknek és matematikai modelljeiknek gyakran még logikai gyakorlatként is kétséges értéke és használhatósága már fel sem tűnik...” (Szentes [2009].)

Érdekes, hogy szemben a világban divó démonizálási mintával, e véleményekben nem tűnnek fel furmányos pénzügyi termékeket kitaláló elemzők, kockázatokat hibásan modellező szakemberek, illetve makroökonomusok, akik a közgazdaságtan teljes instrumentáriumát bevetve fedezik őket, s keltik a kapitalizmus soha véget nem érő aranykorának mítoszát. Igaz, a gazdasági válság kitörésével szinte egy időben nálunk is szót kért a „közgazdaságtan válságát” fájlató gondolkodás. Csaba László ugyan kérdőjelet biggyeszt a kifejezéshez új könyve címében (Csaba [2009]), de aggályait igen súlyosaknak véli. Az idézett szerzőktől eltérően nem száll be a neoliberalizmus püfölésébe, de a sokak szemében azt életre hívó modern közgazdaságtan szinte csak szemrehányásokat kap tőle. A *mainstream* „módszertani elfogultságáról és kizárólagosságáról”, „technicista ortodoxiáról”, „redukcionizmusról”, „elefántcsonttoronyba zárkózásról” értekeznek, egymásra helyezve a főáram nemzetközi (ön)kritikájának ismert építőköveit. A kicsiket is nemegyszer nagyra érezve, és a kritika kritikáját alig idézve.³ „Emelt szintű matek álruhában” – idézi a mondást a közgazdaságtanról, mely „első sorban saját sikermércéjén, így a prediktív erő és a mértékek tekintetében bizonyult meglehetősen eredménytelennek az elmúlt fél évszázadban. Nem sikerült előre jelezni például a nagy válságokat ... Modelljeink tehát elegánsak, elméleteink a maguk zárt rendszerében élnek, de a társadalmi valóságot sem értelmezni, sem alakítani nemigen képesek.” „A tudományosság külsőségeire oly sokat adó” szerzőkről beszél, „a valóság semmibevételéről”. Nem érti, hogy „a divatáramlaton kívül mi is indokolja, hogy *minden elméletben a mikroalapozást tartjuk perdöntőnek* (ami teljesen más, mint az axiomatikus és koherens kifejtés igénye)”, miután a „*korlátozott racionalitás jelenlétét az emberi tevékenység lényegében teljes körére igazolták*” és „*az irracionális viselkedés tömegjelenség világunkban*”. Szerinte „fel kell adni az ... autisztikus döntéseit önkényesen és ellenőrizhetetlen módon hozó, *elszigetelt egyed*” feltevését, „a »biztos« és »pontos« eredmények kultusza is vélhetően leáldozóban van” és „a friedmani alapelv, a prediktív erő mint a tudományosság legfőbb mércéje [is] nyilván erőteljesen háttérbe szorul majd”. Elfogadhatatlannak tartja „*a közgazdaságtan saját tárgy nélküli mikroökonomiai szemléletté történő szűkítését*”, egyfajta „releváns közgazdaságtan” visszatérésében bízik.⁴ Hogy mit gondolok Csaba eszmetörténeti válság fogalmáról, mely

³ Még Paul Krugman is, aki mostanában aligha vádolható azzal, hogy kesztyűs kézzel bána vitapartnerével, így fejezi be egyik legutóbbi vádiratát: „*Neoclassical economics radically oversimplifies both the individuals and the system ... I, for one, am not going to banish maximization-and-equilibrium from my toolbox. But the temptation is always to keep on applying these extreme simplifications, even where the evidence clearly shows that they're wrong. What economists have to do is learn to resist that temptation. But doing so will, inevitably, lead to a much messier, less pretty view.*” (Krugman [2009d].)

⁴ Vö. Csaba [2008] 285–286., 288., 293–294., 297–299., 301–302., 304. o. (Kiemelés az eredetiben – K. J. M). E cikket a szerző beemeli új könyvébe. Nézeteinek előzményeiről lásd még Csaba [1999].

– pár tucat oldalon áttekintve a legnagyobb történészek által sem áttekinthető elméleti forrásanyagot – zseniális tudományos felfedezések, briliáns gondolatmenetek legalább fél évszázados történetét teszi zárójelbe (vigyázat: eufemizmus), az rögvest kiderül, anélkül is, hogy tételesen jelezném fenntartásaimat. Egyelőre legyen annyi elegendő, hogy akarva-akaratlan a fenti szerzőket erősíti hitt igazukban.⁵

Példakép – zavarban

Aki a magyar válságpublicisztika sorai közt fölsejlő (mit fölsejlő, onnan kirobbanó) közérzetben vitát kezdeményez a makroökonómia állapotáról, mi több, művelői felelősségéről, az – a régi viccet idézve – vagy vak, vagy bátor. Vagy van egy blogja, ahol kizárólag felkért hozzászólók jelentkezhetnek írással. A makroökonómus szakma krémje és néhány barátságos megfigyelő. Acsarkodók, kekeckedők kíméljenek (kommentálni szabad)! És felejtjük el gyorsan a szaksajtó régi világát! Ez nem egy szakmai lobbik között egyensúlyozó, múltterhes folyóirat, mely az *audiatur et altera pars* elvét követve vagy annak ürügyén közli a tudományos színvonalát tekintve közölhetetlent is.

Az Eltecon, az ELTE közgazdaságtudományi tanszékének internetes blogjáról beszéltek (<http://eltecon.blog.hu/>), mely tanszék születése pillanatától fogva jelezte: küldetése van (vö. *Pete* [2006a], [2006b], *Kovács* [2008]). Nem kell mindjárt romantikus álmokra, önhitt utópiákra gondolni, mindössze arra, hogy egy önszerveződő társaság igyekezett őszintén elmondani, miként értelmezi a közgazdaságtan fogalmát – itt és most. Majd oktatási programot kínált, melyben nyíltan megcélzott egyfajta nemzetközi (angolszász) ideált, pontosabban a hozzá való folytonos közelítés igényét, miközben nem mondott le arról, hogy ezt az eszményt tág társadalomtudományi és történeti kontextusban (ideértve Kelet-Európa jelenét is) – ugyancsak folyamatosan – újragondolja.

Lévén e krédó (kivált annak második fele) egyik megfogalmazója, izgatottan vártam első nyilvános vitánkat: nemcsak arra voltam kíváncsi, hogy mi újat tudnak a résztvevők mondani a „dologról magáról”, tehát a jelenlegi válság és a makroökonómia viszonyáról, hanem arra is, vajon nem bukducsolunk-e máris a krédónk által kijelölt, felettébb szűk ösvényen. Például azért, mert a velünk rokonszenvezők között is létezhetnek olyanok, akik szerint megrendülőben az ideál, melyre tudományos hitvallásunk épült, balszerencsénkre pár perccel annak meghirdetése után.

Privát aggodalmaink ekképp súlyos közgondokat hordoznak. Legalább kettőt említenék.

1. Hogyan fest majd a közgazdaságtan a válság után? Megússza egy ráncfelvarrással vagy komolyabb műtét(ek) is várható(k)? Ha lesz operáció, az vajon érinti-e a kutatási programok magvát (kemény magját, ha úgy tetszik), avagy a szike várhatóan nem hatol majd olyan mélyre?⁶ És mi történik addig, akár hosszú éveken (évtizedeken?) át, amíg ez a kérdés eldől, ha egyáltalán eldől?

2. Miként reagál a kelet-európai/magyar közgazdász a hirtelen jött intellektuális bizonytalanságra? Arra, amikor (nyugati) *role modeljei* egyszer csak magukba szállnak, és önkínzó gondolataik támadnak, amikor azok, akikhez eddig nagy bizalommal közelített, hirtelen saját kétségeikkel jönnek szembe vele. Vajon képes lesz-e különbséget tenni a tan korrekciója és revíziója között? Vajon nem tekinti-e majd a gazdaságpolitikai diskurzus (és gyakorlat) esetleg éles fordulatát egyszersmind felhívásnak a közgazdaságtan mint olyan radikális újragondolására?

⁵ *Bod* [2009] például kifejezetten nagyra tartja Csaba válságmagyarázatát, míg *Csaba* [2008] helyeslően hivatkozik Szentes főárambírálatára.

⁶ S megáll a „védőövben”, hogy újabb lakatosi terminussal folytassam. Nem utoljára ebben az írásban.

Az első kérdéscsoportra hamarost visszatérek, hiszen a vita résztvevői – akarva akaratlan – körülötte keringtek, amikor a makroökonómia esélyeit latolgatták. A másodikról most kell röviden szólnom, belátva, kissé szomorúan persze, hogy az mindig is inkább foglalkoztatta a kurrens eszmetörténet iránt érdeklődő helyi megfigyelőt, mint „megfigyeltjeit”. Azt hittem, ez utóbbiak nem kizárólag a nemzetközi közgazdász mesterség képviselőiként vizsgálgatják majd magukat a válság tükrében, hanem *kelet-európai* közgazdászként is. Ismétlem, hittem, nem pedig elvártam, hogy így viselkedjenek. Hogy miért?

Mert sokan közülük életükben először látták tudományos példaképeiket, kedvenceiket jelentősen elbizonytalanodni, egymással torzsalkodni, kicsit átkozódni és meakulpázni is. Hangsúlyoznám: nem egy-egy modell mellékfeltevéseiről, egy-egy irányzat oldalhajlásairól elmélkedve vagy kicsinyes professzori féltékenységek által tüzelve, hanem a tudomány néhány alapfogalmáról, mi több, ez utóbbiak erkölcsi vetületeiről is tanakodva. Ráadásul e tanakodás ezennel nem a szomszédos társadalomtudományok sértett képviselőivel karodozva folyik, mondjuk, a közgazdaságtan állítólagos gyarmatosító törekvéseiről, hanem jobbra a szakmán belül. Igaz, inkább a blogok „plebejus” nyilvánosságában, mint az elit-konferenciák kimért párbeszédeiben.

Először történt meg velünk, és itt a kelet-európai közgazdászok azon nemzedékeire gondolok, akik jó időre lemondtak arról, hogy Keletről várják a fényt, hogy momentán annak Nyugatról sem akarózik jönni. *Lux* helyett *flux(us)* érkezik: ami nem megvilágít, hanem inkább összezavar; ami van is, meg nincs is; ami nem tiszta és áttetsző, hanem inkább homályos; ami nem kiemel, hanem inkább elnyel, alkalmasint elsodor.

Mostanság furcsa szerepekben jelennek meg tudományunk nagyjai a színen. Korábban szigorúan a neoklasszikus főáram – jobb híján mondom – konzervatív szélén elhelyezkedő joggazdaságtani (*law and economics*) guru támadja chicagói Nobel-díjas kollégáját, az újklasszikus iskola mesterét (lásd az első mottót), és tekinti számos közös gondolatukat – legfőként a közgazdaságtan racionalitásfogalmáról vallottakat – meghaladottnak és túlzónak. Közben sűrűn dicséri Keynest. Ezzel alaposan zavarba ejti igencsak harcba kész recenzensét, a „régí” növekedésemélet magát büszkén a liberális oldalhoz soroló, Nobel-díjas atyját.⁷ Ugyanekkor, csak hogy bezárjam a kört, a megtámadott chicagói újklasszikus épp a Fed élénkítő politikáját ünnepli (*Lucas* [2008]). Egy másik, ugyancsak Nobel-díjas tudós, aki az információ közgazdaságtanának jelese, ám mostanában a viselkedés-gazdaságtan vizein evez, neves szerzőtársával szintén Keynest eleveníti fel, midőn az *animal spirits* metaforáját is újrahasonosítva ábrázolja a piaci viselkedés ésszerűtlenségét.⁸

⁷ Legújabb könyvében, melynek már a címe *The Failure of Capitalism* is váratlan, *Posner* [2009a] így lepi meg az olvasót: “Some conservatives believe that the depression is the result of unwise government policies. I believe it is a market failure. The government’s myopia, passivity, and blunders played a critical role in allowing the recession to balloon into a depression, and so have several fortuitous factors. But without any government regulation of the financial industry, the economy would still, in all likelihood, be in a depression; what we have learned from the depression has shown that we need a more active and intelligent government to keep our model of a capitalist economy from running off the rails. The movement to deregulate the financial industry went too far by exaggerating the resilience – the self-healing powers – of laissez-faire capitalism.” *Solow* [2009] kurtán, ám igen elégedetten reagál: “If I had written that, it would not be news. From Richard Posner, it is.”

⁸ Vö. *Akerlof-Shiller* [2009]. Hogy mennyire „állati” e spiritusz (ne feledjük, manapság sokan szeretnék a címet – nem minden alap nélkül – „nyáj- vagy csordaszellemnek”, „állati, sőt vadállati ösztönnek” olvasni), azt a szerzők némi homályban hagyják. Sajnos Keynes sem tüpontos, amikor az *Általános elméletben* a következő kifejezésekkel írja körül a fogalmat: *spontaneous optimism, spontaneous urge to action rather than inaction, irrational psychology, falling back on whim or sentiment or chance* stb. Egy szót sem ejt azonban nyájszerű kollektív cselekvésről, legalábbis e szövegösszefüggésben. Vajon miért következne optimizmus és tenniakarás az állatiaságból? Miért tekintenénk a spontán késztetést, mely nem hagyja az embert nyugodni, még ha nem alapul is racionális kalkuláción, „állatinak”? Szerencsére az egész állatmetafora elhagyható, ha az *animal szót* latin eredetijéhez viszonyulva életre, mozgásra, tetterre ösztönző erőként fogjuk fel (vö. *action rather than inaction*). Ez esetben marad a cselekvéskényszer – mint Keynes mondja: egészséges módon nemgondolás a halálra, derülátó nemtörődés a veszteségekkel. Az Erdős–Andorka-fordítás is ezen az úton indult el 1965-ben, amikor az „életerő”, sőt, „egész-

Az *Általános elmélet* szerzője tűnik fel a háttérben akkor is, amikor az újkeynesi modellekről húzza le a keresztvizet a London School of Economics és a Financial Times *mave-recon*-ja (Willem Buiter) időnként régikeynesi érvek segítségével, vagy amikor a főáram ugyancsak (nevezzük így) liberális szélén tartózkodó friss Nobel-díjasa, fő foglalkozását tekintve a nemzetközi gazdaságtan professzora sürget hagyományos állami keresletélénkítést, politikai elfogultsággal vádolva vitapartnereit, köztük egy „ösrégi” díjazottat. Majd rögtön a makroökómia sötét középkorát vizionálja.⁹ Később mindenkinek nekitámad, nemcsak az úgynevezett „édesvízieknak”,¹⁰ hanem olyan, általa „sósvízi pragmatikusoknak” nevezetteknek is, mint Olivier Blanchard, Gregory Mankiw és David Romer. A legszelídebb vádjai közé effélék tartoznak: „románc az eszményített piaccal”, „az igazság összetévesztése a szépséggel”, „neoklasszikus purizmus”, de szót ejt „abszurdításról”, „buta önhiúségről” „örültségről” és (kétszer is) a chicagói iskola „intellektuális összeomlásáról” (Krugman [2009c]). A sort tetszés szerint folytathatnám. Kedvencemről, brit közgazdászoknak a királynőhöz írott leveleiről sem megfeledkezve, melyekben az uralkodó „alázatos és engedelmes szolgálói” hübriszről, *wishful thinking*ről, „a piac által megigézett” szakemberekről panaszkodnak (British Academy [2009a], [2009b]). Mi több, a radikálisabbak közülük Coase-ra, Friedmanre és Leontiefre hivatkozva (sic!) azt nehezményezik, hogy „a közgazdaságtan gyakorlatilag az alkalmazott matematika egyik ágává” korcsosult és „tudós idiótákat” termel nagy mennyiségben.

A fentiek mindössze kiragadott jelenetek egy szemünk előtt zajló csetepatéból. Egy hadijelentés mozzanatai, illusztrálandó egyfajta szellemi kínálatot. Mindamellet megerősítik a benyomást, miszerint régiók közgazdászait az utóbbi két-három évben sem éri komoly „konzervatív” szellemi befolyás. Korábban a *neokon*-nak nem volt új közgazdaságtani üzenete, az a lendület pedig, melyet – még korábban – a posztkommunista átmenet kölcsönzött a szabadpiaci gondolatnak (amikor az több volt pusztá retorikánál), már rég alábbhagyott. Maradt volna a meggyőződés, miszerint az elmúlt évtizedek példátlan fellendülése a világgazdaságban, ideértve Kína és India szárnyalását is, nem volt független a közgazdaságtan kínálta, kitünőbbnél kitünőbb modellekre támaszkodó politikáktól. Amíg tartott a fellendülés ...

Sajnos, ez a logika nemcsak laza, de megfordítható is. Ha elfogadnánk, a jelenlegi megtorpanás és visszaesés azokat igazolhatná, akik „mindig is tudták”, hogy a „neoliberalizmus” szekrényében ott sorakoznak a csontvázak. Kelet-európai/hazai többségük kifakadásait sokáig el lehetett intézni egy kézlegyintéssel, mondván: nem ártana, ha mielőtt haragosan ítélkeznek, igyekeznének megérteni bírálatuk tárgyát, elsajátítani azokat a módszereket vagy legalább elolvasni azokat a műveket, amelyeket annyira megvetnek.¹¹ Manapság viszont szemmel láthatóan e művek alkotóit is el-elfogja a kétely. Értő és hívő hazai olvasók pedig aggódva kérdezhetik: lehet, hogy hiba volt oly elszántan védelmezni őket? Egyáltalán, azonosak-e az „ott” alkotók kételyei „itteni” bírálóikéival? Nem lett-e zavaróan sokértelmű a „nyugatosodás” programja a kelet-európai közgazdasági gondolko-

séges életerő” fogalmával élt (Keynes [1935/1965] 183–184.o.). Én az „öszönös tettvágyra” szavaznék. Akerlof és Shiller is hasonló értelmezéssel indít, ám műükben az „animális” egyre inkább a nem racionális viselkedés és a nem gazdasági motívumok színimája lesz, az *animal spirit* a láthatatlan kéz versenytársává emelkedik, míg végül a könyv címlapján üzleti grafikonon csimpaszkodó majomszerű emberállatok tűnnek fel.

⁹ Paul Krugman így ír egyebek között Gary Beckerről és Gregory Mankiw-ről: “Needless to say, everyone I’ve mentioned is politically conservative. That’s their right: economists are citizens too. But it’s hard to avoid the conclusion that all of them have decided on political grounds that they don’t want a spending-based fiscal stimulus – and that these political considerations have led them to drop their usual quality-control standards when it comes to economic analysis.” (Krugman [2009a], [2009b].)

¹⁰ Lásd a 35. lábjegyzetet.

¹¹ Lásd például Pete [2006a], [2006b], Valentinyi [2000]. Vö. Solow [1999] véleményével, aki kétli, hogy Soros György képes megérteni egy egyenletrendszerét.

dásban? Azt hittem, hogy melleleg effajta kérdésekre is érkeznek majd töprengő válaszok az Eltecon-vita résztvevőitől.

Ha az ember bizonyos fenntartásokkal élt a főárammal szemben, akkor ezeket sokáig viszonylag könnyű volt elnyomnia mondjuk, a távolból borzongva Deirdre McCloskey posztmodern módszertani filippikáin, vagy a térségünkben gyakran megforduló Joseph Stiglitzet hallgatva, amint a globális pénzvilágot ostorozza. Erre egyrészt az érveiket átható erős ideológiai-politikai szenvedély adott okot, másrészt – kivált Stiglitz esetében – nyugodtan lehetett azt hinni, hogy bírálata nem talál a főáram kellős közepébe. A kelet-európai közgazdász megvonta a vállát, és boldogan tanította tovább a szerző *A kormányzati szektor gazdaságtanát* a diákjainak.¹² McCloskeyről meg azt gondolta, hogy szemrehányásai nem logikailag érvénytelenítik a neoklasszikus mondandót, hanem mindössze kulturálishan relativizálják azt. Ami pedig a legtöbb heterodox tanítást illeti (a tulajdonjogi iskolától egészen az „új gazdaságtörténetig”), amelyekről esetleg azt hitte, hogy megrendíthetik a standard elmélet néhány alappilléreit, nos, ezek többségéről azt tapasztalta, hogy lassan, de biztosan a bevett tankönyvek alfejezeteivé nemesültek.

A *mainstream* jelenlegi kritikája/önkritikája nem derült égből villámcsapás, bármily átütőnek tűnik is. Ha újból szemügyre vesszük a ma már alig heterodox irányzatok által javasolt ellenérveket, számosat közülük előkelő helyen találunk napjaink bíráló-tépelődő irodalmában.¹³ A kelet-európai közgazdász¹⁴ így akár arra a következtetésre is juthat, hogy túl sebesen ítélte, s már azok a fenntartások, amelyekre korábban vidáman átsiklott, sem csupán a felszínét borzolták a neoklasszikus kutatási programnak. Ha igaz, ha nem, e következtetés valószínűleg arra sarkallja majd – hittem én –, hogy újból átgondolja, merre is helyezkedik el a világ közgazdaságtanának mentális térképén, pozícióját – mint korábban annyiszor – a Kelet–Nyugat hosszúsági fokok szerint (is) mérve. Rákerestem: az említett égtájak egyszer sem fordulnak elő a kérdéses összefüggésben a vita több mint kétszázézeres karaktertengerében.¹⁵

Töprengés és önvád

Vita volt ez egyáltalán? Első ránézésre aligha. Inkább párhuzamos meditációnak mondaná az ember. Először is, nem úgy kezdődött, hogy valaki mondott egy nagyot, néhányan neki-estek, mások megvédték, majd övé lett az utolsó szó. Másodsor, a résztvevők a vitaindító¹⁶ töprengéseket, talán az őket megkoronázó három kérdés (lásd alább) olvastán, egyfajta annotált kérdőívnek hitték, amelyet inkább megválaszolni illik, mintsem bírálni. Ilyeténképpen,

¹² Legfeljebb akkor fogták el komolyabb kétségek, amikor Stiglitznek a posztkommunista liberalizálást mélyen elítélő műveit kezdte el lapozgatni az ezredfordulón. Igaz, már a *Whither Socialism?*-ot olvasva is gyanakodhatott (Stiglitz [1994]).

¹³ Az institucionalista, evolúciós és behaviourista megfontolások szaporodása – kivált, ha a válság kínálta új tapasztalati anyagon ellenőrzik őket – kétségkívül jócskán gazdagíthatja a modern közgazdaságtan érvrendszerét. Kissé meglepett (erre nemsokára vissza is térek), hogy a vita résztvevőinek egyike sem játszik el azzal az örömteli gondolattal, hogy a kelet-európai közgazdász akár „halászhatna is a zavarosban”. *Von Haus aus* ugyanis elvileg bőséges tudással rendelkezik részint hasonló természetű piaci és kormányzati kudarcokról, mint amilyenekkel most a válság forgatagában szembesül a nagyvilág.

¹⁴ Már nem először idézem meg a „kelet-európai közgazdász” alakját e cikkben, anélkül, hogy legalább példákat említenék. Egy összehasonlító kutatás közepén araszolva a legkevesebb, amit elmondhatok, hogy nem látok tisztán. Néhány rövid lábjegyzeten – 33., 37., 41., 46. – kívül egyelőre nem vállalkoznék többre.

¹⁵ Érdekes összehasonlítást kínál az 1996/97-es *Kelet és Nyugat között* összeállítás a Közgazdasági Szemlében, amely önkritikusan (nemegyszer önironikusan) sorolta a nyugatosodás buktatóit, illetve a BUKSZ 2000-ben rendezett eszmecsereje, amelyben először adott magyar kutató látleletet a hazai közgazdasági gondolkodásról határozott, „én már nyugati vagyok” nézőpontból. Ez utóbbi attitűd sorsáról írásom végén még szölok.

¹⁶ A magát *válságmoderátornak* nevező személy(ek) kilétét homály fedi.

amit a blogban olvasunk, az nem más, mint egymást követő, ám egymásra ritkán reflektáló megnyilatkozások sora.¹⁷ Kivéve néhány rövid kommentárt, ezek többnyire a (véltetően a húszas-harmincas éveikben járó) „nem felkértektől” származnak. Harmadszor, mint már említettem, a résztvevők kiválasztásának ismérvei eleve szűkítették az eszmecsere körét, és mérsékelték az esetleges összездördüések erejét. A disputa közösen szomorkodó, néha elbizonytalanodó, közel egyenrangú urak (és egy hölgy) ótőrai teájára emlékeztet. Van benne valami angolos visszafogottság, senki sem provokál, oktatgat vagy sértődik meg (nyíltan), az *understatement* az uralkodó stílusjegy. Pasztell színek, óvatos ecsetkezelés.

Mindezt korántsem bíráló éllel mondom. Sőt. A dramaturgia egyenfeszültsége elvileg ragyogó lehetőséget kínál arra, hogy a közös tépelődést ne zavarják se félfinom szakmai érvek, se pedig vaskos – ideológiai-politikai természetű – közbeszólások. Ennyit bőven megér, ha nem túl látványos egy polémia. Kivált, ha nem szűkölködik intellektuális izgalmakban. Esetemben nem szűkölködött. Itt meg kell állnom egy önvalomás erejéig. Ha gyakorló makro-közgazdász lennék, meglehet, húznám az orrom a vitában elhangzó némely állítás olvastán. Felszínes, pontatlan, túlzó – morognám magam elé bosszúsán. Ha afféle eszmetörténész lennék, akinek a modern makroökonómia fejlődése a szakterülete, talán hasonlóan éreznék. De nem vagyok sem ez, sem az, ezért – miközben szellemileg gyarapodok – gyakran örülök, ha egyáltalán megértem, miről folyik a társalgás, miközben a rejtett utalások egy része – felteszem – el sem éri az ingerküszöbömet.¹⁸ Viszont elképzelhető, hogy felfigyelek egyre-másra (a sorok között megbúvó történeti és tudományelméleti összefüggésekre például), melyekre a makroökonómia jeles szakértőinek nem biztos, hogy van fülhallása. Bizonyítás indul ...

A reménybeli hozzászólókat nem hergeli a *válságmoderátor*: nincs arrogáns „mutassuk meg ezeknek”, ugyanakkor semmi pánik, semmi bűnbakkeresés. E mértéktartás kifejezetten megnyugtató a planetáris hangzavarban. Azt üzeni, hogy ha egy mód van rá, várjunk egy kicsit azzal, hogy a gazdasági válságot a közgazdaságtan válságáról vallott nézeteink újabb bizonyítékának tekintsük. A három kezdő kérdés finoman balanszíroz.

1. „Mit nyertünk és veszítettünk [a makroökonómiában] a következetes elméleti alapozással, a nagyon absztrakt struktúrával, az elvi szigorral – azzal, hogy kizárólag zárt logikai modellekben gondolkodunk, hogy szalonképtelenné tettük a heurisztikát, a megérzést, a metaforát?”

2. Az újkeynesi modellkeret konkrét feltevései „mennyire ártatlanok, mennyire valószínűk és mennyiben korlátozzák a modellek érvényességét, célszerű-e elfogadnunk őket vagy érdemes kidobnunk az elméleteket, ha a mögöttes feltevések látványosan megcáfolódnak?”

3. „Miért válhatott a modellkeret átütően sikeressé, és vajon mennyiben voltunk tisztában alkalmazásuk korlátaival, felelősek vagyunk-e azért, hogy nem nagyon hangsúlyoztuk modelljeink érvényességi tartományát (vagyis: úgy tettünk, mintha korlátlanul érvényesek volnának)?”

Az első két kérdés esetében az egyensúlyt a „valamit valamiért” közgazdasági alapmotívuma garantálja: a makroökonómia logikai szigoráért és (elméleti) működőképességéért a tudósnak alkalmasint fizetnie kell; a modellek veszíthetnek (tapasztalati) érvényességükből, amennyiben feltevéseik nem „valószerűek”, sőt kifejezetten „megcáfolódnak”. A harmadik kérdés is fontos közgazdasági megfontolást idéz, a javak (erőforrások, információ) korlátos voltának és kontextualitásának gondolatát, ezúttal a tudományos termékeket

¹⁷ A következő szerzők írásai követik egymást, ebben a sorrendben: *Kónya István, Vincze János, Simonovits András, Benczúr Péter, Major Iván, Világi Balázs, Oblath Gábor, Koren Miklós, Lendvai Júlia, Madár István, Valentinyi Ákos, Jakab M. Zoltán, Abel István*. A még felkértek közül *Halpern László, Király Júlia, Madarász Aladár* és *Neményi Judit* friss előadásainak/tanulmányainak blogverzióját is szívesen láttam volna a hozzászólások között (*Halpern* [2009], *Király* [2008], *Madarász* [2009], *Neményi* [2009]). Ugyanez áll például *Mike Károly* és *Szalai Ákos* írásaira (*Mike* [2009], *Szalai* [2009]).

¹⁸ A megértésben sokat segítettek *Bodó Péter, Gács János, Halpern László, Király Júlia, Köllő János, Kőhegyi Gergely, Laki Mihály, Szilágyi Katalin* és *Váradi Balázs* bíráló megjegyzései. Köszönöm nekik.

illetően: az a modell, amely megfelelt valamire/egykor, nem biztos, hogy megfelel másra/később is. De miért ne lehetne akár „átütően sikeres” megint, ha módosítunk rajta, hisz a világ is változott közben. Vannak nemcsak szép (elegáns), de jó elméleti konstrukcióink, arról igazán nem tehetünk, hogy a valóság közben valamelyest kimászott alóluk. Semmi vész, alkotunk majd még szebbeket és még jobbakat! És a régieket egyáltalán nem biztos, hogy ki kell majd hajítanunk.

A nyitó kérdésekben a lehetséges erkölcsi dilemmákra mindössze a „mennyre ártatlan?” és az „úgy tettünk, mintha” kitételek utalnak, ám minden bizonnyal ezek sem szándékos lódtításról, hanem ismerethiányról, tévedésről, önbecsapásról szólnak. Első pillantásra a „jót akartunk, nem is lett rossz, amit csináltunk, ám kissé elvakított a siker” tűnik a kérdéseket megalapozó mesternarratívának. E feltételezést azonban a vitát bevezető három rövid írás nem mondhatnám, hogy megerősíti. „Gögösen elbizakodottak voltunk?” Miért sírunk hirtelen vissza „mindörökre meghaladottnak” tartott ötleteket? „Elaltattuk magunkat?” A modern makroökómia nem lenne más, mint „a szellem balga fényűzése”? Nehéz e szavakat nem kérdésbe bujtatott önvádként olvasni.

Nem említeném az önvádat, ha a *válságmoderátor* nem mondana olyanokat, hogy „a vádlott tehát mi vagyunk, a vádpont pedig az, ahogy és amit a tudomány mai állása szerint létrehoztunk”. Bizisten nem tenném, ha nem idézne meg híres „ügyszeket” egymás után, Paul Krugmant, David Colandert és társait, Dani Rodrikot egészen Brad DeLongig és a *Freakonomics* blogban publikáló szerzőkig. Legfőként azonban Willem Buitert, a *maverecon*-t, akinek gyilkos (ön) kritikáját (Buitert [2009b])¹⁹ szorosan követi az egyik vitaindító írás.

E kritika középpontjában az „édesvízi” paradigmából kifejlődő újkeynesi dinamikus, sztochasztikus, általános egyensúlyi (DSGE) modellek állnak, így Buitertől közvetve mindenki megkapja a magáét Friedmantól, Lucason és a ciklusok reáleméletének (RBC) hívein át, egészen az úgynevezett új neoklasszikus szintézist kanonizáló Michael Woodfordig és követőig, vagyis az összes vezető makroteoretikus, aki az elmúlt években/évtizedekben akarva-akaratlan ott bábáskodott a DSGE modellcsalád születésénél. A bírálat igen súlyos (feleslegesen is az),²⁰ és jócskán túlmutat a makroökómia határain. *Maverecon* szerint a makroelemzés önmagukat idéző, befelé figyelő, a közgazdaságtanban esztétikai rejtvényeket fejtegető kutatók beltenyészetévé vált, melyben bizonyos kérdéseket egyszerűen nem lehet feltenni. Sajnos épp olyanokat, amelyeket most a válság harsog a fülünkbe. Az uralkodó modellekbe nem fér bele a tömeges fizetésképtelenség, a likviditáshiány, a spekulatív buborék, az endogén bizonytalanság, a korlátozottan racionális fogyasztó, az elszálló pályák, az *L* alakú recesszió, az, hogy az önkéntes szerződéseket nem tartják be, hogy az eszközárak félrevezetők stb., vagyis, hogy „nem hatékony”, „nem teljes” a piac. A valóságot trivializálják a modellek, mindenekelőtt a linearizálás erőltetése. Buitert szép szavaival: a nemlineáris összefüggéseket „levitték a pincébe, ahol addig püfölték őket egy gumicsővel, amíg jól nem viselkedtek” (megnyugtatásul: másutt kacsirációt említ).

Jóllehet a vitaindító írások sokkal finomabban fogalmaznak, és azt is megpendítik, hogy a DSGE modellek „békeidőben” jobban teljesítenek, a mellettük felhozott érvek mögött csöppet haloványnak érzem a meggyőződést. Pedig a *válságmoderátor* nem fukarkodik az elismeréssel: tény és való, hogy e modellcsalád esetében az elméleti konzisztencia (vö. mikroalpok) nem zárta ki a jó empirikus illeszkedést, tagjai kiállták a Lucas-kritika próbáját, sokféle sokkot és súrlódást tudtak számba venni, továbbá nagyra nőttek, mégis működtek. Mi több,

¹⁹ Ha a moderátor az erkölcsi felelősség kérdését szerette volna forszírozni, feltehetően Colanderék úgynevezett Dahlem-jelentését szemlélte volna, mely legkevesebb az *ethical breakdown* vétségében marasztalja el az „akadémiai közgazdaságtant” mint olyat, például abban, hogy nem figyelmeztette a nagyközönséget a „pénzügyi tömegpusztító fegyverek” (sic!) megjelenésére (Colander és szerzőtársai [2009]).

²⁰ Buitert radikális bankállamosítási tervéről, illetve saját kálvínista-szocialista gyökereiről lásd Buitert [2009a], valamint Buitert [2008].

fejlődőképesnek is bizonyultak. Lehet, hogy „túl nagy szeletet hasítottak ki maguknak?” – teszi hozzá hezitálva –, lehet, hogy kétségtelen sikereik láttán „elaltattuk magunkat”?

Ha én DSGE-szimpatizáns volnék, a Buiter-féle élvezboncolás láttán alighanem feleselni kezdenék.²¹ Minimum ezt mondanám: meglehetősen, modelljeink jelen állapotukban nem képesek (bizonyos) nagy válságok előrejelzésére, ám még lehetnek: új feltevések beiktatásával, a technika finomításával, *horribile dictu* forradalmasításával. Azért, mert a DSGE-módszerrel láthatóan nem érkezett el a „történelem vége” a makroökonómiában, még nem kell az egész modellcsaládot eltemetni. Tessék mondani, van már jobb nála? Biztos, hogy megéri a kutatási program magját szétbombáztatni, amikor elképzelhető, hogy elegendő annak védőövét megreformálni? Amit Buiter odavet a cikke végén, mármint hogy „annak tudása, hogy nem tudunk semmit, a bölcsesség kezdete”, sovány ígérlet. Egyelőre csak „tényszerűségeink”, „sejtéseink”, „félmeglátásaink” vannak – mondja. És mi történik – kérdezhetnének vissza – , ha miközben azzal foglalatkoskodunk, hogy megérzéseinkből pontos állításokat kovacsoljunk, a valóság egyszer csak elkezd visszamászni állítólag kidobandó modelljeink mögé? Buiter szerint azok előbb-utóbb a „történelem szemétdombján” végzik, az embernek már most is be kell fognia az orrát, ha velük kénytelen foglalatkoskodni. No és a nem-újkeynesi ihletésű makromodellek, velük mi lesz? Értsük úgy, hogy mostantól semmi sem lehet ugyanaz a közgazdaságtanban? Ó de sokszor hallottuk ezt már ...

Honnan ez a mérhetetlen düh, mely majd szétfeszít egy olyan valakit, aki sem azzal nem vádolható, hogy nem érti az általa bírált tudományos okfejtéseket, sem azzal, hogy a kapitalizmus gyalázásához gyűjti az épp aktuális érveket? De még azzal sem, hogy az időjós szemére hányná: ő okozta a vihart, a szeizmológuséra, hogy ő a földrengést. Nem, Buiter még egy mellékmondat erejéig sem azonosítja a makroökonómust a „mohó bankárral” vagy a „korlátolt politikussal”, hogy csak két főszereplőjét emeljem ki a mai válságmitológiának. És még azt sem pedzegeti (amit pedig megtehetne), hogy az ő általa bírált „időjósok” nemegyszer jelentősen befolyásolni tudták az időjárást. Mégis hevesen moralizál, gondolatmenetének minden pontján átüt a *kto vinovat?* hagyományos orosz kérdése. No meg a „nagy volt a szád, mégis elrontottad, ne tagadd, nehogy már neked álljon följobb, szedd össze magad, és gyorsan javítsd ki a hibáid!” atyai dorgálása. Bevallom, a *maverecon* mérgének megfajtásánál jobban érdekel, miként viselhető el egy kelet-európai/magyar elméleti közgazdász számára ez a hatalmas nyomás, mely a sunyi politikai támadásoktól kezdve, a tekintélyes pályatársak őszinte tépelődéseinek át, egészen a Buiter-féle lerohanásig terjed. Vajon magába száll-e a „bűnös”, s vállal felelősséget az általa el sem követett tettekért? Elhiszi-e bánatában, hogy valahol az ő lelkén (is) szárad minden eladósodott kisember személyes tragédiája, minden antiglobalista vagy újnáci randalírozás? Behúzza-e most fülét-farkát az is, aki korábban sem pózolt a mindentudó szerepében, és nemhogy életében nem házalt „mérgezett” papírokkal, de még makromodell sem eszkábált soha (kivált a tengerentúlon nem)? Elfogadja-e, hogy a válság mindenre bizonyíték: arra is, hogy lezárult a kapitalizmus egy korszaka (ha nem a rendszer egésze), egészen odáig, hogy velejéig rohadt annak uralkodó közgazdasági elmélete? Ha kétli is e „bizonyítékokat”, szabadkozik-e legalább azért, mert nem sikerült előre jeleznie a válságot?

Győzzön a jobb?

Tizenkét szelíd (és egy közepesen dühös) ember emelkedik szólásra, zömük harmincas-negyvenes éveiben jár, s e fiatal-középkorúak többsége valamely nyugati (többnyire amerikai) egyetemről hozta haza doktori diplomáját, nem is olyan régen. Ám az idősebbek is

²¹ Mindenképp támaszkodnék közben a következő három cikkre: Woodford [1999], Mankiw [1990], [2006], illetve két tanulmánykötetre Colander (szerk.) [2006a], [2006b].

eltöltöttek néhány évet a tengerentúlon kutatóként, (vendég)tanárként. Főállásban foglalkoznak tudománnyal, s pályájuk során majd mindegyikük megfordult a Magyar Nemzeti Bank, a CEU és/vagy az MTA Közgazdaságtudományi Intézete környékén. A felkérésre mindössze egyetlen válaszoló, *Világi Balázs* ír szabatos tudományos cikket, a többiek megelégednek 5-10 oldalas véleménynyilvánítással. Miután nemigen csatornázták be gondolataikat a három kérdés medrébe, én is más logika mentén haladok.

Dicsérettel kezdem. Esküszöm, nem a jóindulat megnyerése a célom. Sokkal inkább az, hogy minden érdek nélkül elmondjam: jó érzés volt szakmájukhoz értő, olvasott, mégsem nagyzó kollégák (barátok) töprengéseibe bepillantani. Akkor is, ha még a blogstílus sem tette igazán könnyedé szövegeiket, szellemessé, sajnós, még kevésbé. Okos mondatok, informatív utalások, tiszta gondolatmenetek váltakoznak, közben elenyésző mennyiségű öntömjén és alázás, nem szokás ez a magyar közgazdaság-elméleti vitairódalomban, mely – Heltaival szólva – túlnyomónak bajosan mondható.

Említettem már, békét áraszt az egész eszmecsere. Akkora nyugalmat, hogy az ember már-már aggódni kezd: kint fülsiketítő a zaj, kiszáradnak a hitelpiacok, decens öregurak aprítják egymást az *Ivy League* egyetemén, eközben bent, mármint a pesti akadémia csendjében arról társalognak a hozzáértők, vajon miként lehetne finomítani kedvenc makromodelljeiken. „Ugye, ön is úgy véli, kedves uram/hölgyem, hogy alkalomadtán, kérem, ne vegye tolakodásnak, de próbálkozhatnánk mondjuk, egy fiskális változó beillesztésével?” – egyébiránt parancsol egy kis tejet a teához? Rosszmájú vagyok, bevallom, de tényleg meglep, miként hamvad el a vita során egy-egy mérgesebb, kritikusabb hozzászólásrészlet parazsa. Nem is csak Buitéré, aki persze pusztán „Hamlet atyjának szellemeként” van jelen, ám akivel a legtöbben egyetérteni látszanak, legalábbis *Kónya István* kivételével nem jelzi senki, hogy három lépés távolságot tartana tőle.

Pedig lehetnének akár harcos hazai eszmetársai is. Világi például, aki Friedmant és Lucast sem kíméli, amikor a racionális várakozások fogalmának diadalmenetét négy szikár szóval intézi el: „jókora volt jó helyen”. A várakozások racionalitására épülő modelleket szerinte „nem támasztották alá sikeres empirikus tesztek”, egyébként is e hipotézis „ellentmond minden hétköznapi tapasztalatnak, intuíciónak”, előnye legfőként az, hogy egyszerűen „sarkosabbá tett” nélküle is megfogalmazható állításokat. Hogy jól lehetett vele előre jelezni, tehát a Friedman-elv védelme alatt áll? Egyrészt ez a védőernyő oly széles, hogy sok minden elfér alatta (az empirikus magyarázóerő igen tág fogalom, ezért az egyes modellek közül máig tekintélyalapon válogatunk – állítja Világi), másrészt a DSGE modellek nem is a lucasi, hanem az újkeynesi alkotórészeik miatt voltak oly sikeresek. Amíg voltak ... A racionális várakozások feltevése gúzsba köti a makroközgazdász, „a modellek felépítését nagyrészt nem a közgazdasági logika szabja meg, hanem az a technikai kényszer, hogy képesek legyünk adott modellben a rendelkezésre álló, a gyakorlatban is kellő gyorsaságú numerikus szoftverekkel egy bonyolult matematikai fixpontproblémát megoldani”. Figyelem, Friedman egyébként sem azt mondja, hogy „egy modell annál jobb, minél képtelenebb feltevésekre épít” – üti le (az általa feldobott) magas labdát Világi.

Kétségtől *Simonovits András* mellett ő a lucasi hagyomány legradikálisabb ellenzője a tizenhárom felkért hozzászóló közül, mégsem fejezi be bírálatát akkora dirrel-dúrral, mint holland–amerikai–angol kollégája. Sőt, végkövetkeztetése kifejezetten békés. Szerinte nyitni kéne a makroökonómiában, a modellesládok közt ne előítélet, hanem a valós teljesítmény döntsön. A racionális várakozások fogalmára támaszkodó modelljeinket nem kell eldobni: „hasonlítsuk őket össze más megközelítésekkel, győzzön a jobb!” – hirdeti. Miután az RBC és DSGE modellek lucasi alapelveiről korábban „csupán” azt sejtette, hogy azok inkább a hit, mint a tudomány illetékességi körébe tartoznak, illetve azt állította róluk hosszú oldalakon át, 1. hogy segítségükkel még a statisztikai modelleknél is rosszabbul lehet előre jelezni, 2. hogy „spekulatív érvek” tartják őket életben, 3. hogy

linearizálásra kényszerítenek, holott „majdnem minden pénzügyi szempontból érdekes és fontos dolog a nemlinearitásokon alapul” stb. Világi előzékenysége több mint meglepő (most már bevallhatom: őt neveztem az előbb közepesen dühösnek). Udvariassága aligha magyarázható pusztán azzal, hogy eleve csekély esélyt lát arra, hogy a racionális várakozások fogalma túléli a modellek szabad versenyét. De akkor mivel? A válaszhoz – félek – nem vezet királyi út. Több irányból settenkedem a közelébe.

A tudomány, köszöni, jól van

... – indítja már-már hetykén hozzászólását *Valentinyi Ákos*. Ám nemigen látszanak az izgalom jelei a többiekén sem, a nála elszántabban, Világinál viszont szelídebben bírálók sorában. Azt hiszem, jobbára azért van ez így, mert szilárd meggyőződése mindnyájuknak, hogy a *közgazdaságtan* – még a melléfog is gyakran – a *válságról nem (nagyon) tehet*.

Minden látszat ellenére nem a tudomány tanácsait követte a gazdaságpolitika – mondják –, ajánlhattunk mi volna, kérem, bármit, nem hallgattak ismételt, igaz, nem elég drámai figyelmeztetéseinkre. Se Amerikában, se másutt. Nem *akarták* meghallani azokat – nyomatékosit *Major Iván*. Mert voltak köztünk számosan, akik igenis látták, hogy előbb-utóbb nagy baj lesz, legalábbis lehet, és itt nem a hivatásos huhogókra (*perma-bears*) gondolkodunk, azt viszont túlzás lenne tőlünk várni, hogy megjósoljuk, pontosan hol és mikor üt be a krach. A hozzászólók itt akár meg is állhatnának, hivatkozva a bevett hayeki gondolatra a közgazdasági tudás evolutív természetéről, mégsem hagyják ennyiben.

Hogy nem működött az *early warning* szisztéma? Amit ezen érteni szoktak, az talán jobb is, hogy nem működött – sejteti *Vincze János*. Valóban – természetesen gyorsan hozzá –, ha minden fontosnak tűnő válságmagyarázó változót belepakolunk a jelzőrendszerbe, az lehet, hogy folyton csilingel majd, vagy épp akkor nem, amikor az aktuálisan legfontosabb változó kezd hatni. Nem lenne vele persze semmi galiba, ha előre tudnánk, melyik lesz az az egy-két-három tényező, mely az éppeni válságot kirobbantja és/vagy fenntartja majd. Figyelmeztetés és figyelmeztetés között óriási különbségek lehetnek – állítja számos hozzászóló – ezért, kéretek bennünket legfeljebb azért ostorozni, mert nem jeleztük egyetlen – mondhatni – Mindig Mindent Tudó Modellben és kellő határozottsággal előre a bajt.

Tényleg hibáztunk volna? A válaszok körbejárják a logikai lehetőségeket, az „igen, méghozzá sokszor és súlyosan, ezért *hinaus mit uns*” felelet kivételével: nem hibáztunk, nem nagyon hibáztunk, de igen, ám senki se tökéletes, nem is mindig rajtunk múlt, különben is tanulunk melléfogásainkból. Felelősség? Intellektuálisan biztosan van valamennyi, az erkölcsiről meg fura lenne elmélkedni, ha javaslataink így is, úgy is süket fülekre találnak. Próbálók átlagolni, bár alig kell, oly kevésbé divergálnak a vélemények.²² Talán csak Vinczéé tétel el jelentősen a többiekétől, aki elvileg tekinti helytelennek a kérdést, ha nem is annak egészét. Nem kedveli ugyanis, ha valaki a modellek igaz/hamis voltát, illetve egy közgazdasági tétel önmagában vett hasznát firtatja. A modellek voltaképpen tanmesék, és „amit csinálunk, annak nagy része [amúgy is] hasznavehetetlennek bizonyul.” Kéte-

²² *Óriás* így kommentál: „azt azért megkérdezném az ebben képzett jegybankároktól, hogy az optimális monetáris politika irodalma szerintük nem ludas-e abban, hogy tudományos igazolást adott az amerikai monetáris politika példátlan lazaságához”. Bennem is mocorog a kérdés: ha a makroökonómia egészét globális keretben szemléljük, és a megkérdőzettek valószínűleg tiltakoznának is minden leszűkítő értelmezés ellen, akkor mondjuk, a kínai nemzeti bankban, a *Lehman Brothers*-nél vagy a *Freddie Mac*-ben nem dolgoztak elméletileg felkészült, tehetséges makroközgazdászok? Rájuk se hallgattak? Colanderék Dahlem-jelentése nem kérdez, rögtön tüzel. A pénzügyi közgazdászokat veszi célba: „szinte elképzelhetetlen, hogy ily okos emberek ne értették volna meg, hogy modelljeik mennyire korlátozott érvényűek”. Egyszerűen „nem tartották feladatuknak, hogy figyelmeztessék a közönséget”. A jelentés később a közgazdaságtan egészére kiterjeszti ezt a kötelezettséget, elmulasztását „akadémiai erkölcsi kockázatnak” neveze.

lyeibe zárva még azzal sem kecsesget, hogy mai kudarcaink, amennyiben a közgazdaságtan egészét tekintjük, esetleg holnapi érdemeinkké nemesülhetnek. *Koren Miklós* viszont készséggel hajlandó minden tévedés elismerésére, mégsem hiszi, hogy ezek az uralkodó kutatási programokat cáfolnák, és értük a közgazdászt erkölcsi felelősség terhelné. „Hibáztak a pénzügyi szabályozók? Igen. Hibáztak a pénzügyi kutatók? Igen. Hibáztak a jegybankok? Igen. Hibáztak a makroökonómusok? Igen.” De amit elrontottunk, becsszó, kijavítjuk, ahogy a repülőgép-konstruktőr is változtat a tervrajzon a légi katasztrófa után. Szerencsére a mi hibáink „általában kevésbé véresek” – füzi hozzá –, óriási ziccet kínálva nem csupán a romantikus antikapitalistáknak.²³

Madár István kivételével, aki halkán megkockáztatja, hogy azért elkelne legalább egy csipetnyi lelkiismeret-furdalás, „hiszen – legyünk őszinték – a *mainstream* válságmentes fejlődést ígért”, a résztvevők lényegében tartják magukat Kónyának a vita legelején lazán felskiccelt történelemképehez: „a közgazdaságtan nem tökéletes, és sokáig nem is lesz az. Mégis azt gondolom, hogy Adam Smith óta a közgazdaságtanban alapvetően jó irányba mennek a dolgok.” Válságmentességet dehogyan ígértünk, legfeljebb abban bízunk, hogy a Nagy Válságok elkerülnek a fejlett világot. Ámbátor jóvendőmondás tekintetében ne tessék tőlünk, társadalomtudósoktól többet várni, mint egy meteorológustól, virológustól vagy uram bocsá’ egy orvostól! Ráadásul, amennyiben a világgazdaságban közel egy időben rengeteg fontos dolog megváltozik (a hitelek összevissza csomagolásától a kínai tőkekínálatig), úgy akkor is nehéz megjósolni a holnapot, ha a szereplők mindegyike rövid távon ésszerűen cselekszik. Szédületesen komplex rendszerekkel dolgozunk, kísérletezni alig lehet, nem beszélve arról – jelzi *Oblath Gábor* –, hogy az igen bonyolult modellek építése közben nem nagyon jut az embernek ideje a valóság bonyodalmaival is foglalkozni. Ezt – ha jól értem – minden irónia nélkül mondja. *Lendvai Júliánál* azonban felcsillan az öngúny, amikor Niels Bohr *bon mot*-ját idézi: előre jelezni igen nehéz, kivált ha a jövőről kell. *Koren* szerint egy modelltől nem is azt kell várnunk, hogy a majdani sokkot láttassa, hanem azt, hogy annak utóhatásairól legyen pontos mondandója.

Kónya még merészebben relativizál, mondván: a közgazdaságtan igazi próbája nem is az előrelátás maga, hanem az, hogy képes-e az új kihívásokra új felfedezésekkel válaszolni. Érezhetően elege van a védekezésből: „a mostani kritikák zöme – írja – egy olyan karikatúrát támad, amelyet egyetlen magára valamit adó makroökonómiai kutató sem vállalna fel. A bírálók (például a már idézett *Buiter*) nagyrészt nyitott kapukat döngöttek.” Már eddig is „virágozott száz virág”, a közelmúltban igenis készültek modellek, amelyek nem ragaszkodtak a reprezentatív döntéshozó feltevéséhez, figyeltek a pénzügyekre is, és/vagy nemlineáris módszereket alkalmaztak. A teljes piacok hipotézisét pedig a modellek felében már korábban sem erőltette a szakma. A vitázó társaságból *Benczúr Péter* tűnik a legelégedettebbnek, már ami a modellek eddigi – elvi és technikai – cizellálódását illeti. Véleménye szerint ugyan már az újkeynesi modellcsaládba is belefért nemcsak az árazás és a monetáris politika, hanem a fiskális politika, a nyitott gazdaság egyes aspektusai és a beruházások is, de a piaci tökéletlenségek/súrlódások számbavétele sem a mostani válság következménye. „A feltörekvő országokra jellemző *sudden stop* irodalom” például „képes hirtelen tőke kivonulásokat generálni a modellben”, de ígéretesek a *friction finance* új eredményei is és a viselkedés-gazdaságtantól is várható makroökonómiai újdonságok. (Ez utóbbiban, valamint *George Akerlof* kutatásaiban bízik *Major* is.) *Jakab Zoltán* sem tagadja a pénzügyi piacok tökéletlenségeit is ábrázoló modellek eddigi hasznát, de legszívesebben továbblépne már. Olyan modelleket szerkesztene, amelyek a fiskális politika, illetve az aktív és passzív monetáris rezsimek váltakozásának változóit is magukban foglalják.

²³ „Az elméleti közgazdászok most nagyon élnek, eljött az idejük. Igazán kár, hogy közben milliók vesznek el a munkájukat” – feddi meg *Koren Ricardo*, a vita egyik fő kommentátora.

A tudomány elmélete és/vagy szociológiája

Hiába dühöng a válság, mi, köszönjük, jól vagyunk, keményen dolgozunk, kísérletezgetünk rendszeren, csak ne szembesítenének folyton általunk soha nem tett szent fogadalmakkal precizitásról, előrelátásról, valóságghűségről – summázhatnám a fentieket. Jóllehet e viselkedés a „slendrián” társadalomtudományokba nem tűnik túl elegánsnak mindazok részéről, akik korábban azzal büszkélkedtek, hogy a közgazdaságtan gyors léptekkel közelít a természettudományos pontosság eszményéhez, ám tegyük fel, hogy e disputa résztvevői álmukban sem voltak ilyen törekvők korábban. (Ezért nem is kell, mint Major kéri a szakmát, „kijózanodniuk”). Bárhogya is legyen, a válság egyik üdvös következményének tűnik, hogy kissé megbirizgálta a modellépítők tudományelméleti fantáziáját. Tényleg nem akkora baj, ha részint irreálisak a feltevéseink? És ha nemcsak a hipotézisek szállnak el, de a jóslatok se teljesülnek? Mi az, hogy irreálisak, mi az, hogy nem teljesülnek? A feltevések, avagy a következtetések? Tudunk-e pontosan megfigyelni? Mi legyen a racionális viselkedésre vonatkozó alapfeltevéseinkkel? Megannyi kérdés, örülünk, hogy nincsenek nagyképűen elhessentve, akkor is, ha egyelőre gondosan megválaszolva sem, és az se baj, hogy nem röpül a gyerek a fürdővízzel együtt.

A fenti kérdéseken töprengve egyik hozzászóló sem érzi úgy, hogy kétségbe kellene vonnia a modern közgazdaságtan tudományvoltát, ezen belül pedig az absztrakt-axiomatikus megközelítés és a formális elemzés igényét, a szigorú logika, az egzaktásra törekvés értelmét. Az *economics*-ot nem kívánja megérzéseiben, analógiákban bővelkedő, alapvetően verbális módszerekkel operáló, gazdasági intézményeket/rendszereket leíró-magyarázó „régí típusú” politikai gazdaságtanná, gazdaságtörténetté, gazdaságpolitika-elméletté stb. átfazonírozni. Mindezekről vitát sem hajlandó nyitni, miközben a tudományelmélet nevezett gondolatai nem hagyják teljesen hidegen. Véleménye szerint egy sor premissza – akár korábban létfontosságúnak hitt is – módosulhat, elemzési módszerek cserélődhetnek újakra, változhatnak a kutatási program belső arányai is, de mindennek mértékkel kell történnie. A megkérdezettek egyetértettek abban, hogy az ember egy mégoly mély válság miatt sem cseréli le hübelebalázs módjára szakmája nyelvét, még ha – mint Madár megjegyzi – az utóbbi időben „kicsit a lingvisztika irányába fordultunk volna” is.

A közgazdaságtan – szögezi le Valentinyi – nincs válságos állapotban. Mi „nem fogadunk el anekdotákat bizonyítékként, hanem adatokat és szisztematikus statisztikai elemzést várunk. ... Számunkra az a fontos, hogy tipikus-e a történet. ... Minket nem érdekel, hogy ki mit mond arról, milyen világot szeretne ... Minket csak az érdekel, hogy ki milyen világot épít. Nem ráznak meg bennünket a szakma pereméről érkező kritikák, mert a jó gondolatok, elméletek és modellek előbb-utóbb bekerülnek a közgazdaságtan fősodrába, a rosszakra meg felesleges időt és energiát fordítani.” Lendvai, miközben megköckáztatja, hogy „a gazdaság működésének megértése részben tudomány, részben művészet”, kitarthat amellett, hogy „formális megközelítés nélkül nem lehet tudományos megállapításokat tenni. Egy tudományt nem lehet kizárólag heurisztikára, megérzésre, metaforákra építeni.” Kónya egyetért, talán túlságosan is: „bonyolult kérdésekről formális logika és matematika nélkül nem lehet konzisztensen gondolkodni. A strukturált gondolkodást megtestesítő modelljeink azok, amelyekre a döntéshozói megérzések és ihletett ötletek épülnek.” Vincze profán hasonlattal él: a vizeles szalonképtelen – mondja –, mégsem tudunk megenni nélküle. Így van ez a közgazdaságtanban az intuícióval és társaival. (Ám nem vizelek éjt nappallá téve – tehetné még hozzá figyelmeztetésképpen.) Major szerint nem követelhető meg a közgazdaságtantól, hogy „dobja ki eddigi teljes elemzési eszköztárát.” A meteorológusoktól sem várjuk el, hogy ha nem jönnek be előrejelzéseik, „használják inkább a létrás békát”. Jakab még tágabb keretbe helyezi a problémát, szerinte „a globális gazdaságpolitika – a legalapvetőbb közgazdasági intuícióinkkal és a szofisztikált makromodellekkel

is – ellentétes helyzetbe lavírozta magát.” Erre kitört a baj, miért kéne most éppenséggel a közgazdaságtan alapelveit felülvizsgáljunk? Nézzen inkább magába a gazdaságpolitika! – fejezem be gondolatmenetét. Abban a tudatban, hogy a vitatkozók nem kívánnak frontot nyitni egymás ellen a formalizálható tudás és a megérzés kétségkívül mocsaras határmezsgyéjén. Nem értünk hozzá? Nem ez most a legfontosabb kérdés? Jobb a békesség?

A béke azonban mintha némi szorongást leplezne: mi lesz választott tudományunkkal (mi lesz velünk), ha a szakma néhány módszertani alapkérdésében megszűnik a konszenzus? Távoll álljon tőlem, hogy az önjelölt lélekűbűvár szerepében tetszelegjek, de úgy érzem, a vita során számos önkritikus gondolatmenet hamarabb befejeződik, mint hogy igazán elkezdődne, és nemegyszer meglehetősen nyers tudománysociológiai okfejtés zárja rövidre a tudományelméleti önvizsgálatot.²⁴

A leginkább árukladó jel a feltétlen ragaszkodás az evolúciós optimizmushoz, kevésbé fennköltlen, a reményhez, hogy a *never waste a good crisis* elve újfent érvényesül. A közgazdaságtan előbb-utóbb felleli a 21. század Keynesét, s megerősödve, egy új iskola képében éli meg sokadik reneszánszát. „Mivel a kihívások megváltoztak – írja Kónya –, az eszközeinknek is változniuk kell – őszintén hiszem, hogy a közgazdaságtan képes lesz ezeket az újabb eszközöket előállítani.” A közgazdaságtant a válság nem le-, hanem egyenesen fölértékeli – bizakodik Koren. Még Vincze is, aki a modern makroökonómiától tudományelméleti szempontból talán a legkevesebbet várja az eszmecserében, eljátszik a „válság mint katalizátor” gondolatával, Világi pedig ezzel a (jó, nem vörös, de legalább) rózsaszín farokkal fejezi be cikkét: „... a Nagy Világválság segítette Keynes addig eretneknek számító megközelítésének elfogadását. Talán most is hasonlóknak leszünk tanúi.”

Mert eddig sem kizárólag módszertaniak voltak gyengeségeink – állítja a vitázók mintegy fele –, illetve az effajta gyengeségeknek máig ható szociológiai okai vannak. Simonovits szerint „az elméleti szakemberek nem annyira az igazság keresésében érdekeltek, mint a szakmai előrejutásban. A rossz ösztönzők gyakran rossz elméletek létrehozásához vezetnek.” Ha nem optimalizálsz, ráfizetsz – mondja – egyébként is minnek fárasztanád magad bonyolultabb modellek szerkesztésével, „amikor az egyszerű modellek is megteszik, legalábbis eddig megtették”. Világi rátromfol: „... felnőtt két nemzedék, akik feltétel nélkül hisznek a racionális várakozások hipotézisében. Ők a vezető periodikák szerkesztői, ők a legjobb tanszékek véleményformálói. Egy fiatal feltörekvő közgazdász, ha nem akarja kerébe törni már az elején a karrierjét, akkor jobb, ha alkalmazkodik hozzájuk.” Divatkövetésre, sznob utánzásra többen is utalnak. Van azonban egy kevésbé szomorú, kevésbé értékelő szociológiai érv is, Világi vezeteli elő, éspedig az alig elkerülhető, mégis túlzott specializációról. Eszerint a tudósok, az üzletemberek és a gazdaságpolitikusok nem érdeklődnek egymás dolgai iránt, a makroközgazdászok többsége nem ismeri a modern pénzügyeket, ő például a válság előtt nem is hallott a *subprime* jelzálóg vagy a CDO fogalmáról. Benczúr mutat rá egy másik törésvonalra, mely az akadémiai makroökonómusok és a makrogazdasági előrejelzők gondolkodásmódja között húzódik. Míg a tudományos kutatók szabadon töprengve már fel-felfigyelt az előrejelző által használt modellek számos hátulütőjére, addig az utóbbi képzelőerejét behatárolták mesterségesnek praktikus követelményei: voltaképp a használhatóság és a meggyőző erő. Miközben mindenki abban a hitben élt, hogy alapvetően jól mennek a dolgok ...

²⁴ Ez korántsem hazai sajátosság. A Dahlem-jelentésről már szoltam, mely ugyan nem ismerteti a szociológiai háttérét a szakma „erkölcsi megroppanásának”, mégis egy „etikai szabályzat” megalkotásában látja a kiutat. Vagy vegyük Steven Levittet, aki így magyarázza a makroelmélet evolúcióját: “*In microeconomics, at least there is an abundance of good data, so people who are good at measuring and describing things can succeed. But in macro there is not much data, so most of the rewards are for the mathematics, not the empirics. The single easiest way to make a mark in a modern macro paper is to solve a problem that is really, really hard mathematically. Even if it is not that relevant to anything, it is seen as a sign that the author has »impressive skills,« which is enough to get a job – and even tenure sometimes – at top universities.*” (Levitt [2009].)

Kónya is úgy látja, eddig DSGE-ügyben a „ha valami nem romlott el, azt nem érdemes megjavítani” elvet követte a szakma. A gazdaságpolitika, mindenekelőtt a jegybankok, boldogan vetették rá magukat az újkeynesi modellekre, nem mintha igazán értették/gyümölcsöztették volna (ez utóbbit Világi hangsúlyozza) vagy – mint Oblath állítja az MNB-ről – csodafegyvernek hitték volna őket. Vincze szerint „kirakati darabként” fungáltak (vö. *Tovar* [2008]). Fiskális változók meg azért sem szerepeltek bennük – jegyzi meg Lendvai –, mert nem pénzügyminisztériumok voltak a megrendelők. Benczúr arról beszél, hogy beteljesülni látszott a gyerekkori álmom: úgy tetszett, hogy kezünkben egy univerzalitásra töre modell, amelyben szinte minden fontos kérdés feltehető, méghozzá precíz és használható válasz reményében. Mielőtt a szociológiából megint áteveznék a pszichológia, azon belül is az álomfejtés vizeire, sietve megemlítem, Benczúr nem bánja, hogy megtört az illúzió. Van ugyanis kiút az ábrándok világából. John Cochrane-t idézi helyeslően, aki szerint leendő modelljeink „ígéretes alkotóelemei” már évtizedek óta rendelkezésre állnak, végre „van erős ösztönző is a kemény munkára, hogy eredményeket csiholjunk belőlük”. S remélhetőleg – bizakodik Benczúr – ezúttal megkímélnek majd bennünket a túlzott elvárásoktól. *Abel István* máris ezt teszi: szerinte jelentős önbizalom kell a reményhez, hogy „a várható kockázatok között megfelelő szabályozással rendet lehet teremteni”. A válság bonyolult intézményi okait a mainál finomabb modellek sem fedik le egyhamar. És ha le is fedik, még nem semlegesítik. A legpragmatikusabb (flegmább?) érveléssel Vincze hozakodik elő. „A makroökonómus kutatók semmit sem nyertek volna, ha akadékoskodnak, felhívják a figyelmet az elmélet finomságaira, és kétséget ébresztenek általános felhasználhatósága iránt.” Miért – teszi hozzá – van olyan hivatás, mely szakértelme korlátaival szokott büszkélkedni?²⁵

A tudomány talán még sincs olyan jól?

Szakmai nyavalyáinkat (melyek korántsem végzetesek) jól ismerjük, már el is kezdtük gyógyítani őket; korábbi nagyjaink tekintélyét kikezdte (de nem rombolta le) a válság; sebjaj, hamarost lesznek új nagyjaink új terápiákkal ... – minél tovább folytatom a hasonlatot, annál kevésbé tudom elhessenteni az érzést: a hozzászólók mintha füttyörésznének a sötétben. Mintha magukat nyugtatgatnák, méghozzá jobbra a *blame the economists, not economics* dallamával (*Rodrik* [2009]).

Mert a nyugalom mélyén szinte tapintható a feszültség. Nem lesz belőle párbaj vagy csoportos összezördülés (lásd tudás *versus* megérzés), két másik módszertani alapkérdés kapcsán azonban kevés hiányzik ahhoz, hogy a felszínre törjön. Az egyikről, a formális modellek realizmusáról és prediktív erejéről már szóltam, bártortalanul jelezve: örvendetes lett volna, ha a hozzászólók kevésbé reflexszerű, némelykor hányaveti módját választják az önvédelemnek.²⁶ Elmondhatták volna, hogy makroökonómiai kutatási programjuk *pon-tosan* mely elemét érzik meggyengülni a válság nyomán, s melyeket egyáltalán nem, s ez utóbbiak mekkora jelentőségűek a programban. (Például mi történik, amikor a modellezők ejtik a reprezentatív fogyasztó és/vagy a racionális várakozások fogalmát?) Azt is örömmel olvastam volna, hogy a hozzászólók némelyike által javasolt új elméletek – elnézést a lakatosi tolvajnyelv erőltetéséért – vajon hoznak-e fontos változásokat a program kemény magjában (ha igen, ott a pozitív vagy negatív heurisztikát módosítják-e?), esetleg „mindössze” a védőövet hivatottak gazdagítani.

²⁵ Egyébként is „örüljünk annak, hogy a makroökonómia esendő!” – fordítja a szükségét erénybe Vincze mást, rokonszenves öniróniával (*Vincze* [2009]).

²⁶ Világi Friedman-interpretációja és Valentinyi elmélettörténeti hivatkozásai üdítő kivételek.

A másik alapkérdés – félek – még közvetlenebbül érinti a kutatási program (az újkeynesi szintézis) magvát, hisz axiómát firtat, méghozzá az egész modern közgazdaságtanét, nem pedig a megismerés, elemzés és előrejelzés módszerét. A racionalitási posztulátumra gondolok. A vita ősrégi (dióhéjban: miért e kitartó ragaszkodás az ésszerű döntések feltevéséhez, amikor *úgymond* köztudott, hogy *a*) az emberek jórészt nem viselkednek racionálisan, és *b*) különben sem tudjuk pontosan, mit is értsünk ésszerűsége), ám úgy tűnhet, a válság vadonatúj bizonyítékokkal szolgál arról, hogy a racionalitás istenítésével a teremburáját-most-aztán-már-végre fel kell hagynia a közgazdaságtannak. A racionalitással vagy annak istenítésével? – szándékosan fogalmaztam pongyolán, miután a vitában is vissza-visszaköszönnek hasonló – túl sokat mondó – kitételek, amelyeket más társaságban szokott hallani az ember. Valami mintha változóban lenne. A korszellem, bizonyára. Vagy – remélem – csak a futó kordivat.

Megint Valentinyi védi a hagyományt a legkövetkezetesebben, valahol a vita vége felé. Nem mondja, de valaki csöppet felbosszanthatta. Én Vinczére, Simonovitsra, Világira, Oblathra és Majorra gondolok,²⁷ ám akár olyanokra is, akik meg sem szólaltak a blogon (például Csaba). Valentinyi nem kertel: „a közgazdaságtan számára nem az érdekes, hogy ki miként érez vagy gondolkodik, amikor a döntéseit meghozza. Hanem az, hogy a megfigyelt döntéseket tudjuk-e reprezentálni mint racionális döntéseket.” Szerinte a racionalitás-fogalom nem valami, a valóságtól elszakadt eszmeszülemény, hanem az uralkodó tapasztalat sűrítménye, nem absztrakt kiindulópont, hanem a megfigyelő gondolkodás konkrét végpontja. Azt hivatott jelezni, hogy a gazdaság szereplői, amikor döntenek, optimalizáló módon reagálnak az ösztönzőkre, ezért jövődő viselkedésük viszonylag pontosan megjósolható. Amennyiben arra leszünk figyelmesek, hogy nem így tesznek, úgy ajánlatos először az ésszerűség világában keresni a magyarázatot, egészen addig, amíg azt nem látjuk, hogy az irracionális viselkedésmódok váltak tipikussá (mindmáig azonban „ezek még nem érték el a kritikus tömeget”). Különben – itt Steven Landsburg példáját idézi Valentinyi – úgy járunk, mint aki egy léggömb emelkedését látva azonmód sutba vágja a gravitáció tételét. Egyébként is – ismétli a régi igazságot – bizonyos tekintetben irracionális (kollektív) jelenségek eredetét sokszor más tekintetben racionális (egyéni) választásokban leljük fel. És fordítva, a „racionális tanulási szabályok gyakran nem optimális döntéshez vezetnek”.

Nevezük ezt az álláspontot egy „hátha” program vezérelvének: szembesüljön első pillantásra bármennyire is megmagyarázhatatlan jelenséggel a közgazdász, első lépése az legyen, hogy megvizsgálja, *hátha* mégis van racionális döntés annak hátterében. Kihez szól Valentinyi? Először is Vinczéhez, aki szerint a „válság felerősíti a korlátozott racionalitás szisztematikus vizsgálata iránti igényt”. Majd Világihoz, bár ő gyaníthatóan „csak” a racionális várakozások fogalmával nincs kibékülve, nem az ésszerűség feltevésével mint olyannal. No meg kacsingat (akár később Jakab) a *nem eleve racionális*, hanem *ésszerűséget tanuló* modellek felé. Oblath is bizonyára egyike a meg nem nevezett vitapartnereknek, miután ő – szellemesen házastíva Karinthyt Samuelsonnal – a racionális döntések interakciójából kikerekedő irracionális megragadását hiányolja a modern makroökonomiában. Nála az effajta, nem szándékolt ésszerűtlenség – nem úgy, mint Valentinyinél – alapértelmezésnek tűnik. A kritika valódi tárgya azonban minden bizonnyal Simonovits és Major, akik a „hátha” helyett az „alighában” látszanak utazni. Az előbbi azt kérdi, hogy „mi történik a modell előrejelzéseivel, ha az egyének nem tudnak, és nem is akarnak optimalizálni? Ha egy irányban eltérve az idealizációtól, többet fogyasztanak, mint amennyit keresnek,

²⁷ „Az eddigi hozzászólások alapján nem tudom, hogy a kor vagy a munkahely határozza-e meg a tudatot. A fiatalabbak (Kónya, Benczúr) megengedőbbek, és inkább felmentik a »szakmát«, a valamivel kevésbé fiatalok (Simonovits, Major) mintha több sérelmet ápolnának, és Vinczével együtt mintha szívesebben látnának nagyobb fordulatot (dezagregáltabb, kevésbé racionalitásalapú makroökonomiát)” – kommentál *Óriás*.

ha felélik a jövőt stb.?” A „valószínűleg ez történt most” válasz azt sejteti, tömeges/tipikus magatartásra gondol Simonovits.

Major „alighája” harcosabb. Szerinte az egzakt-formalizált közgazdasági elemzés nem igényli okvetlenül a racionalitás feltevését. Az emberek gazdasági választásainak számos nem gazdasági (pszichológia, szociológiai, történeti stb.) motívuma is van, míg nem gazdasági döntéseiket nem elsősorban a hasznosság maximalizálásának célja kormányozza. Modelljeink mellett, hogy megengedhetetlenül egyszerűsítők, „a gazdasági szereplők viselkedését egyetlen vezérelvre, a maximalizáló viselkedésre vezetik vissza”. Igen ám, de e szereplők egyszerre több célt is követnek, nem is biztos, hogy az optimumra hajtanak (idézi Herbert Simont), és nem ismerik kimerítően választási lehetőségeiket – a racionális egyén maximalizáló viselkedésének feltevését ezért „a tapasztalatok fényében el kell vetnünk”. A mikroökonómiai megalapozás igényével semmi gond, azt azonban, hogy milyenek is legyenek ezek a bizonyos alapok, azt igenis újra kell gondolnunk (például viselkedés-gazdaságtani nézőpontból). A tapasztalatok fényében? Elvetnünk? Igen – szögezi le Major –, a mostani válság bizalmi természetű volt, „a szereplők hiányos információik alapján hoztak döntéseket, úgy, mintha teljes információk biztonságban működnek”. Aszimmetrikus információk modelljeink azonban nem képesek lefedni e döntések szociológiai-pszichológiai motívumait, illetve követni azok gyorsan változó súlyát. Olyan elmélet kell, mely tekintettel van a „makroökonómiai viselkedés vad és veszélyes vonásaira” (Akerlof).²⁸

Valentinyit érzésem szerint az „el kell vetnünk” felszólítás paprikázza fel, amely valóban nehezen értelmezhető másként, mint egyfajta, már nem is „aligha”, hanem „dehogysis” fogalomként: dehogysis fogunk racionális hajtóerők után kutakodni a végkimerülésig, amikor kibökik a szemünket az irracionálisak. Az sem nyeri el a tetszését, hogy Major egészen Gary Becker korai munkáiig megy vissza, felidézve a szakmán kívül oly hírhedt imperializmustoposzt. Valentinyi itt megáll, holott föltehetne egy pár fogas kérdést: ha a közgazdaságtan túl is terjeszkedne saját illetékességi körén, abból miért következik, hogy e körön belül ne bízhatna a hasznosságmaximalizálásban? Vagy azt szeretné mondani Major, hogy ha mindenütt közgazdasági logikát orrontunk, akkor egy idő után a közgazdaságtanban sem vesszük majd észre a nem gazdasági motívumokat? És ha uram bocsá' azok is racionalizáló/maximalizáló természetűek?

Igaz, Major is visszakérdezhetne: „mit mond majd Valentinyi, ha lesz egyszer – ahogy Krugman nevezi legújabbán – *flaws-and-frictions* közgazdaságtanunk (Krugman [2009c]), mely tekintettel leend a legkülönbözőbb fontos nem racionalitásokra és – nem mellékesen – ellentmondásmentesen ábrázolni tudja is őket, méghozzá nem »kicsiben«. Vagy ha a shiller-akerlofi »szellemek« fő aspektusai (úgy is, mint a bizalom, a méltányosság, a korrupció és az antiszociális viselkedés, a pénzüllúzió és az élettörténet) mind egy szálig csinos képletekbe rendeződnek”. „Hiszem, ha látom – felelhetné erre Valentinyi –, csak előbb szeretném tudni, mi más segít majd annak eldöntésében, hogy mi nem racionális, mint maga az ésszerűség definíciója. És azt is, hogy vajon minden, ami állítólag nem racionális, egyformán az-e? Azt sem ártana ismernünk, hogy a sok-sok nem racionális jelenség közül melyek az igazán fontosak. Vagyis a racionalitásposztulátumra nemcsak azért van szükségünk, mert úgy véljük, a gazdasági szereplők döntően ésszerűen (vagy ésszerűen is) választanak, hanem mert ezt az elvet tudjuk kellő egyértelműséggel megragadni és az elemzésben gyümölcsöztetni. Azt meg kéretik külön bizonyítani, hogy a gazdaság épp mára (akár tegnapra) vált volna annyira nem racionálissá, hogy már nem lehetünk meg »a hiba és surlódás gazdaságtana« nélkül.”

²⁸ Major gondolatmenete igen közel áll a Dahlem-jelentéséhez. Colander és szerzőtársai [2009] „irreális modellfeltevésekről”, a várakozások tapasztalati megfigyelésének hiányáról, a gazdasági szereplők heterogenitásának figyelmen kívül hagyásáról értekeznek. Nehezményezik, hogy a modellek belső konzisztenciája nem párosul külsővel is, de nem követelik a racionalitás fogalmának lecseszerését. Interakció, hálózatok, evolúció, tőkéletlen tudás, lélektan stb. lennének szerintük a jövő közgazdaságtanának kulcsszavai.

Miközben szövegetem tovább a vitázók gondolatait, eszem ágában sincs arany közép-utat keresni a „hátha” és az „aligha” (sőt, „dehogys”) program között, kivált hogy a „hátha” pártján állok, ami persze az ügy érdemi részét tekintve érdektelen. Azért hozakodom mégis elő a fel-feltörő racionalizmusvitával, mert jól mutatja a szakma hazai állapotát. A tudomány, köszöni, talán még sincs olyan jól. Legalábbis mifelénk.

Elfogadom, ez egy blogeszmecsere, a racionalitásfeltevés pedig mindössze egyike a vitatémáknak. Nem is vártam én szörszálhasogató fogalommagyarázatot Descartes-tól mondjuk, Rortyig.²⁹ Beértem volna egyetlen rövid hivatkozással: *Csontos* [1999].³⁰ Csontos László tanulmányát 1993 óta lehetett olvasni angolul. Furcsa dolgokat tudott meg belőle az ember.

Például, hogy „a neoklasszikus optimalizálás és a korlátozottan racionális kielégítő eredményre törekvés hívei közötti vita többnyire értelmetlen, mivel a magyarázatban használt kategóriák konfúziójából származik” (49. o.). Vagy azt, hogy „a közgazdaságtan nem arra törekszik, hogy *per se* az egyéni viselkedést magyarázza, egy ilyen vállalkozás kétségkívül teljesen komplex, és ennél fogva számos értelemben »valóságghú» képet követelne a szereplőkről” (50–51. o.). Esetleg azt, hogy az „empirikus igazolhatóság a valóság-hűség egy elszegényített koncepciója” (52. o.). Vagy azt, hogy „a »racionális elv« nem azt mondja ki, hogy a szereplő optimálisan cselekszik, hanem csupán azt, hogy az adott körülmények között *értelmesen* cselekszik” (59. o.).³¹ És általában azt, hogy a neoklasszikus és a viselkedés-központú értelmezés mellett létezik egy szituációs is, továbbá hogy az ésszerűségi feltevésnek van „vékony” és „vastag” változata is, magyarul ha „valóságghűbbek” kívánunk lenni, nem kell mindenáron behavioristákká válnunk. Végül pedig azt, hogy „az emberek nem maximalizálók és nem is kielégítő eredményre törekvők, hanem szükségképpen optimalizálók (a fogalom gyenge értelmében). Vagyis legtöbbször azt teszik, amit anyagi és eszmei érdekeik diktálnak nekik. Az erőforrások szűkössége és a szituációs korlátozások változatos típusainak általános jelenléte arra kényszeríti az embereket, hogy állandóan összehasonlítsák és mérlegeljék a lehetséges cselekvések költségeit és hasznait.” (65–66. o.) Nem kötelező elhinni, mégis elmondom: eredetileg „hamvait” gépeltem ide „hasznait” helyett, mert már a következő, nyúlfarknyi mondaton járt a fejem. Mely így hangzik: sebesen felejtünk. Nemcsak Csontost, de mentorát, Bertalan Lászlót is. Vagy:

- nem értünk egyet Csontossal. Helyes, de akkor vajon nem lenne-e tanácsos érveinket az övéhez hasonlókval (legalább néhány szóban) ütköztetni? A hivatkozható irodalom hatalmas és gyorsan gyarapodik, az egymásnak feszülő táborok hangosak, néhány rövid utalást – úgy érzem – még a blogműfaj is elbírt volna;³²

²⁹ Valentiny Becker sokat megélt 1962-es „önvédő” cikkét idézi (*Becker* [1962]). Szerinte azóta sem az érvek, sem az ellenérvek nem sokat változtak. Szerintem igen (lásd a 32. lábjegyzetet). Nem beszélve azokról, akik mozognak az egyes táborok között. Ismét Posner a példám, aki néhány éve talán még nem pontosan így fejezte volna ki magát: “*Macroeconomists deploying the rational-expectations hypothesis and finance theorists deploying efficient-markets theory have exaggerated the amount of information that people can obtain about future values. Lack of information forces people to fall back on poor proxies – such as assuming that other people know what they’re doing, and imitating those people – which can lead to asset-price bubbles. This kind of „herding” behavior ... is sometimes thought irrational, but I disagree; it’s often a rational second-best solution to a problem of unobtainability of good information.*” (*Posner* [2009c])

³⁰ A magyar szerzők közül hasonlóan érvel *Eső-Lóránth* [1993], *Kertesi Gábor* Mikroökonómia tankönyve (*Kertesi-Telegdy* [é. n.]), *Pete* [2006a], *Szántó* [2006] vagy *Szepesi* [2003].

³¹ 1996-ban így fogalmaz Csontos: „Az RDE- [racionális döntések elmélete] paradigma egy másik összetevője az az elemi racionalitásposztulátum, amelynek értelmében a társadalomtudományok által vizsgált emberi cselekvések magyarázata során célszerű és termékeny azzal a segédhipotézissel élnünk, hogy a kérdéses cselekvések hiánytalanul beilleszthetők egy cél-tapasztalati szabály-eszköz sémába. Magyarán: tanácsos azt föltételeznünk, hogy az egyének cselekedeteik során meghatározott célok elérésére törekszenek, és információik és tapasztalataik alapján döntenek el, hogy mely eszközök a legalkalmasabbak a szóban forgó célok elérésére. A racionalitásposztulátum mögött nyilvánvaló módon az a föltevés húzódik meg, hogy az egyének nem báruk módjára, mitikus társadalmi verők hatására, hanem saját szándékaikat követve, intencionálisan cselekszenek.” (*Csontos* [1996] 329. o.)

³² Egy rövid jegyzet keretében lehetetlen a főbb szerzőket és vitatémákat csoportosítani, hát még felsorolni.

– úgy gondoljuk, nem a tudományfilozófia a szakmánk. Igen ám, de a modern közgazdaságtan ismer „filozofikusabb” és a tág értelemben vett módszertan e szegmense iránt kevésbé érdeklődő iskolákat. Olyanokat, amelyek „ide löjtek!” felkiáltással vallanak meggyőződésükről, és olyanokat is, amelyek két képlet közé rejtik az övéket. Csontosnak egyébként erről is van mondandója, például amikor a „nyugati” közgazdasági gondolkodás hazai fogadtatásáról búsongva a chicagói *versus* MIT-típusú megközelítés különbségeire utal. Szerinte MIT-műveltséget már a hetvenes-nyolcvanas években valahogy össze lehetett szedegetni az országban, „ám semmilyen formában nem létezett chicagói stílusú közgazdaságtani képzés. Egész közgazdászgenerációk nőttek fel anélkül, hogy valaki – az állítás minden következményével együtt – elmagyarázta volna nekik, hogy nincsenek ingyenebédék.” (Csontos [1996] 328. o.) 1996 óta sok víz lefolyt a Dunán, az „ingyenebéd” fogalma mára közkinccsé vált. Az állítás minden következményével együtt? Befelezésül erről szeretnék beszélni. Túlzás. Beszélgetést kezdeményezni.

Közgazdaságtan és identitás

Már említettem, sem a *válságmoderátor*, sem a vitázó felek nem sétálnak bele abba a csapdába, hogy a válságokozás terhére mint állítólagos fő tanácsadók magukra vegyék, önsorsrontó módon kockáztatva a makroökonómia becsületét. Bölcsen teszik. Már amennyiben kikérik maguknak, hogy látnoki képességeket várnak el tőlük, hogy akkor is őket nyüstölik, amikor a gazdaságpolitika egyenesen ignorálja modelljeiket, ideértve ezek borúlátó előrejelzéseit is, hogy diadalmas megszállottakként ábrázolják őket, megfélemlítve nyilvános vívódásaikról stb. Véleményem szerint hasonlóan bölcsen tették volna, ha megállják, hogy reagáljanak a válság ürügyén a közgazdaságtan *egésztét* hírbe hozó megnyilatkozásokra, melyek a „félkeveszett” kapitalizmus jól megérdemelt végét szeretnék látni a mai krízisben. Tudom, nehéz ilyenkor nyelni egy nagyot és csendben maradni. Nem is sikerül mindenkinek (a *válságmoderátornak* igen). Holott a mai nem a legszerencsésebb pillanat arra, hogy „megszólaljanak a múzsák”. Nincsenek jó opciók. Az ember vagy megpróbálja túlkibálni a hangos kapitalizmuskritikát, de akkor félő, hogy legkevesebb érzelmileg hasonul annak képviselőihez, vagy inkább csendesen egyensúlyozgat. Úgy látom, ez utóbbi nem esik a vitázók nehezeire, szemernyit sem érdekli ugyanis többségüket, hogy egy elképzelt prokapitalista túldoldalon megalkuvónak tarthatják viselkedésüket.

Első hozzászólóként, Kónya azzal indít, hogy az elmúlt néhány évtizedben „a gazdasági liberalizáció hatása döntően pozitív volt ... Még egy viszonylag mély válság esetén sem valószínű, hogy az utóbbi idők többletnövekedése teljesen eltűnik.” Mindamellet siet leszögezni: „épeszű ember ... nem kételkedik abban, hogy az államnak fontos szerepe van a gazdaság hatékony működésében. ... Az értelmes vita a hangsúlyokról szól.” Benczúr hasonlóképp érvel, miközben a *nem* ortodox piacpárti gondolkodáson *belül* vizsgálja az „édes-” és „sósvízi” megközelítések különbségeit. Következtetése tárgyilagos:

Témánk szempontjából talán a legfontosabb, hogy a „korlátozott racionalitás” eszméje az utóbbi évtizedben új erőre kapott, mindenekelőtt a viselkedés- és kísérleti gazdaságtan „kognitivistá” eredményei, illetve a *computational economics* és a *neuroeconomics* ígéretes próbálkozásai nyomán. Korábban Amartya Sen „racionális bolond” fogalma, illetve az egyéni és társadalmi racionalitás megkülönböztetése próbálta kikezdeni a neoklasszikus racionalitáspozitívumot. Mindmáig igen heves az új osztrák iskola, kivált pedig az őt részben átfedő institutionalista/evolucionalista irányzatok racionalizmusbírálatára is. Közben megjelent a *rational choice* marxizmus is a színen. A tudományfilozófia sorra produkálja a különféle ésszerűség-fogalmakat (*ex ante* és *ex post*, erős és gyenge, szabály- és tetraracionalitás stb.), és a játékelmélet is buzgólkodik a racionális döntések cizellálásában, mialatt megállás nélkül folyik a vita a racionalitássalve leíró, axiomatikus és normatív értelmezését vallók között. A fogalomtörténeti áttekintést talán segíti néhány összefoglaló munka a közelmúltból: *Dennis* (szerk.) [1998], *Cowen* [2001], *Vanberg* [2004], *Agarwal–Vercelli* [2005], *Simon és szerkesztőtársai* [2008], *Smith* [2008].

a piaci tökéletlenségek korrigálása nem tabu, de „semmiképpen sem szabad túlzásokba esni”. Lendvai az egyetlen, aki arról beszél, hogy az újkeynesi modellek gyorsan visszaigazolják szerzőik piacharását: „nem meglepően ... [a modellek] a piacok és a tökéletes verseny felsőbbrendűségét fogják bizonyítani, mert nem veszik figyelembe azokat a körülményeket (externáliák, közjavak stb.), amelyek mellett ezzel ellentétes következtetésekre jutnánk. ... Egy közgazdasági modell nem független a modellalkotó filozófiájától.” Ő sem fejezi be azonban gondolatmenetét azzal a felszólítással, hogy „nosza, hirdessük büszkén e filozófiát, inkluzíve a felsőbbrendű piac tételét”, hanem inkább szomorúan konstatálja, hogy bizonyos modellkeretben bizonyos kérdések feltehetetlenek: a DSGE-ben például az egyenlőtlenségek vagy a nem önkéntes munkanélküliség.

Mintha ott rejtőznének a közönség soraiban a „közgazdasági sámánok” (ez Oblath kifejezése) és „megmondóemberek” (ez meg Korené), valamint a közgazdászokat általában nem kedvelők (róluk Valentinyi beszél), akikhez a vita résztvevői időnként kiszólnak. Nem is azért, hogy meggyőzzék őket (bajosan sikerülhetne is), inkább, hogy egyfajta *ideology talk* keretében kijelöljék a szakma határait. A „kintet” és a „bentet”. Az üzenet magva mondhatni, identitáspolitikai: mi nem vagyunk „olyanok”: tudomány alattiak, provinciálisak vagy mindössze „túlságosan” intervencionisták stb. No de akkor milyenek vagyunk? – ez ugyebár egy fokkal nehezebb kérdés. Balgaság lenne, ha egy effajta rövid eszmecsere szövegéből megpróbálnám e diskurzus alkotórészeit rekonstruálni, hát még kiterjeszteni azok érvényét a magyar (még inkább a kelet-európai) közgazdasági gondolkodás egészére. Cikkem záró megjegyzéseit kéretik ezért mély gyanakvással fogadni.³³

Azért a (sós)víz az úr ...

Nekem úgy tűnik, hogy ha a *válságmoderátor*, Csontos és Benczúr által is javasolt „sós avagy édes” felosztáshoz ragaszkodunk, akkor vitánkról elmondható: az MIT (és más sósvízi) szemléletmód uralja a chicagóival (és más édesvízivel) szemben, méghozzá két szempontból is. Az „óvakodjunk a túlzásoktól”, „a piac sem tökéletes”, „állam nélkül nem megy” stílusú aranyigazságok időnkénti hangoztatása mintha arra utalna, hogy a hozzászólók a tudományt nemcsak a szakmai túlzásoktól, de a nyílt filozófiai/morális állásfoglalás kényszerétől is szeretnék megvédeni.³⁴ Valentinyi kivételével, aki egyetértően idézi a chicagói Austan Goolsbee véleményét arról, hogy „miért gyűlölik az emberek a közgazdászokat [kivált a chicagóiakat], és miért is nem izgat ez bennünket”,³⁵ a többiek már majdnem úgy viselkednek, mintha egy kevésbé kivagy, ám hasonló ethoszt sugárzó kijelentés, mint Goolsbee-é, cifra káromkodással érne fel az ötörai tea társaságában, hogy a korábbi életképhez kanyarodjam vissza.

Az ideológiai beszéd a „sámánoktól” való elhatárolódásra korlátozódik, és marad a *science talk*. Ismétlem, jószerivel magas színvonalon, ám rezerváltan, pragmatikusan, a technikára összpontosítva, pozitivista felhangokkal, hit nélkül, személytelenül, sterilen, szárazan, hidegen – nem folytatom a sósvíziek jellemzésére a másik fél által kifundált csipkelődő sztereotípiák

³³ Igaz, nem először próbálkozom (vö. Kovács [1993], [1997], [1999], [2002a]).

³⁴ Talán nem véletlen, hogy Világi erőteljes Friedman- és Lucas-kritikája nem talál sem követőkre, sem ellenzőkre a disputában.

³⁵ Goolsbee [2006]. Goolsbee mint liberális kormánytanácsadó egyébként személyében kérdőjelezi meg az édes-sós dichotómia érvényét. Önmeghatározásáról is sokat elárul, amit Steven Levittől mond: „»Steve isn't really a behavioral economist, but they'd be happy to have him.« ... »He's not really an old price-theory guy, but these Chicago guys are happy to claim him. He's not really a Cambridge guy – although Levitt went to Harvard and then M.I.T. – but they'd love him to come back.» (Goolsbee-t idézi Dubner [2003]). A tipizálás nehézségeiről lásd még Kilborn [1988]. Arról, hogy az „új osztrákok” miként metszik keresztbe az édes-sós megkülönböztetést, lásd Boettke [1996], [1997], [2009b].

felsorolását.³⁶ Megkockáztatok viszont egy feltételezést: nehezen tudnám elképzelni, hogy az Eltecon-vita tipikus résztvevője a makroökonómia és a válság összefüggéseinek taglalásakor a piac, a verseny vagy a magánkezdeményezés erkölcsi, sőt esztétikai érdemeit is szóba hozza. Valahogy így (karikírozok természetesen – vö. Barro [2009], Boettke [2008a], Fama [2009], Cochrane [2009a], [2009b]): a válság alapvető oka az eleve kártékony állami szabályozás, amely keresztbetörte a *Great Moderation* korszakát; ha a piacot nagy néha sikerül kívülről megbénítani, hagyni kell, hogy kikúrálja magát; a gyógyulást a spontán egyéni választások sorozata hozza, amelyet legfeljebb minimális állami beavatkozással szabad segíteni. Ami a tudományt illeti, a szinkron a valóság és ő közte a valóság mondta föl: makromodelljeink ekkora gazdaságpolitikai hibákkal (állami sokkokkal) nem kalkulálhattak; egyébként is Hayektól tudjuk, hogy prognózisainkból „mindössze” az adatok hiányoznak, hisz azok a piaci folyamatban keletkeznek. Mostanság nem a piaci szereplők lettek önzőbbek, mohóbbak és felelőtlenebbek, hanem az államiak korlátoltabbak; mindez semmit sem mond sem modelljeink igazáról, sem a közgazdaságtan alappozitívumairól, ideértve mindenekelőtt a módszertani individualizmus elvét és a racionalitási (illetve racionális várakozási) feltevést. A modellek továbbra is a piac hatékonyságát, mi több, igazságosságát, méltányosságát, illetéknéppen szépségét tükrözik majd; mindezt nemcsak feltevéseik és következtetéseik, hanem saját belső szépségük (logikai és technikai eleganciájuk) révén, mely fontosabb, mint bármely kritériuma a melleleg definiálhatatlan valóságúságnak. A piac becülete nélkül nincs jó elmélet. És így tovább, és így tovább.³⁷

Ehelyett azt olvasom a sorok között, hogy „a műveletlen megmondóembereket ugyan nem szeretjük, de ezért még ne gondolja rólunk senki, hogy *holmi* libertáriánusok lennénk. Mi nem imádjuk, hanem elfogadjuk a piacot.” Félreértés ne essék, személy szerint semmi bajom a „piac jó” hangzatos krédója helyett a „piac nem is olyan rossz” józan tényítéletével. Ha valamit krónikásként nehezményezni merészelek, az a módszertan hallgatolagos karcsúsítása. Illetve e karcsúsítás közben annak sejtetése, hogy a közgazdaságtan instrumentalista módon könnyedén megszabadulhat nemhogy a smithi *moral sentiments* fogalmi szintű tárgyalásától, hanem még attól is, hogy a „helyesre”, („méltányosra”, „igazságosra”) vonatkozó kérdéseit mondjuk, a „piac versus állam” problémahalmaz konkrét megoldásain gyötrődve feltegye (vö. Madarász [2008], Hont–Ignatieff [2000]). Nem a modellek logikai belvilágát szétziláló, nem is a feltevések realizmusát patikamérlegesen ellenőrizendő, hanem a modell egészét elhelyezendő, hogy is mondjam csak, az ÉLET-ben. Ha a modell tanmese, mint oly sokan – legfőként Vincze és Valentinyi – gondolják a vitában, akkor legyen tanmese (vö. Kádár és a krumplileves). Hogy e tanmeséket az „édesvíz” partján gyakorta lapos dogmatikába és túlaradó érzelmekbe csomagolják a piac gyönyöreiről, nem jelenti azt, hogy még durva csomagolópapírt sem érdemelnének.

És talán nem túl szerencsés, ha közben azt sugalljuk a szakmának, hogy számos Nagy Módszertani Kérdés már lényegében eldőlt az „épeszü emberek” számára. A piac például már csak olyan, amilyen: hol sikeres, hol kudarcos, hol fair, hol meg nem. Tévedés ne

³⁶ Hogy egyébiránt milyen szenvedélyes is tud lenni egy MIT-matuzsálem, íme Paul Samuelson egy friss kifakadása: „*Libertarians are not just bad emotional cripples. They are also bad advice givers. I refer of course to the views of both Milton Friedman and Friedrich Hayek. The »serfdom« they warn against is not that of Genghis Khan or Lenin-Stalin-Mao or Hitler-Mussolini. Rather, they warn against the centrist states of the modern world. Think only of Switzerland, Britain, the US, the Scandinavian countries, and the Pacific Rim. Why do citizenries there report high indexes of »happiness« and enjoy broad freedoms of speech and belief?»* (Samuelson [2008].)

³⁷ Hogy effajta módon térségünkben is lehet beszélni, arról lásd Leszek Balcerowicz, méginkább Václav Klaus friss megnyilatkozásait (Balcerowicz [2009], Klaus, [2009]). Balcerowicz így ír: „*The popular condemnations of »greed« in response to the crisis seem to me superficial ... The argument that we have witnessed a pure market failure fails the most elementary tests ... There is a risk that empirically dubious but emotionally attractive interpretations, which condemn markets and call for more statism, could gain ground ... Dynamic, entrepreneurial capitalism has nowadays no serious external enemies; it can only be weakened from within.*” Klaus szerint pedig „... the current crisis is not the result of a market failure or of any inherent deficiency of capitalism. It is a government failure, resulting from the immodest and unhumble ambitions to control such a complex system as society and economy.”

essék, egy „módosítunk néhány feltevést, bevezetünk egy-két új változót, és gazdagítjuk a modell matematikáját” mottójú kutatási programmal alkalmasint nagyot lehet lendíteni a modern makroökonomián, elbizonytalanítva mindazokat, akik ma lélekharangot kongatnak. Az „édesvíziek” kihívó mosolya és ellenvetéseik lendülete azonban nem hinném, hogy egyhamar ellankadna (gondoljunk csak a „régie és új osztrákok” hagyományos igyekezetére, hogy a filozófiát ne engedjék kilúgozni a közgazdaságtanból).³⁸

Persze ha ezek a Nagy Kérdések lecsupaszíthatók lennének a „jobb” és „bal” közötti választás dolgára, a tudományosság ürügyén megejtett sűrű politikai/ideológiai maszatolásra, akkor nem is lenne érdemes sok szót vesztegetni a módszertan filozófiai/erkölcsi komponenseire. Félek, hogy még maszatolás nélkül sem lehet egykönnyen dülőre jutni, például úgy, ahogy Gregory Mankiw próbálja (öt Madár idézi helyeslően a vitában). Eszerint jóllehet az egyes iskolák *policy*-felfogása különbözik, ám azonos intellektuális keretben elemznek (Mankiw [2007]).³⁹ Kérdés, mit értünk – a technikai apparátuson kívül – az elemzés intellektuális keretein. Példának okáért Mankiw a racionalitásfogalmat, a méltányos elosztást vagy a verseny szabadságát (azaz szerintem csupa, a kutatási program magvába illő Nagy Kérdést⁴⁰) e kereteken *kívülre*, a „balra hajló” és a „jobbra hajló” politika vadászterületére helyezi, akár vitánk legtöbb résztvevője. A különbség talán az, ő tudja, hogy provokálja a nála „konzervatívabbakat”, míg hazai szimpatizánsai azt sejtetik: nincs is kit provokálni. Ami igaz, az igaz, Magyarországon – állítsanak bármit is a „neoliberálisozók” – tényleg nagyítóval kell keresni az „édesvízi” ökonómusokat, még a mérsékeltbb eresztésből is.

Jelentem, mindössze a jelenséget próbálom regisztrálni, a „sósvíz” iránti rokonszenv okairól legfeljebb kósza feltevéseim vannak (azon a szociológiailag bizonyosan durva közelítésen túl, hogy a hozzászólók hol végeztek, vagy azon, hogy az effajta diskurzus kínálja a legkisebb támadási felületet a modern közgazdaságtan helyi ostromlóinak). Nem minden alap nélkül vélheti a szakma többsége, hogy ezek a „sósvíziek” már nem azok a „sósvíziek”. Az „édesvízi” módszertanból átvettek, amit lehetett, ami meg ott maradt, az merő ideológia. Ami meglehet, szép szavakból áll, ezeket viszont a közelmúltban alaposan diszkreditálta ifjabb Bush, a tudomány felesleges diadaljelentései, no meg a mostani válság. Különben is a Nagy Kérdések egy részét már jócskán lejártatták a mi tájainkon mind a realizmust reklamáló „régie-újak” (a hajdani reformközgazdászoktól egészen a mai globalizációkritikusokig), mind pedig a neofiták, akik néhány Hayek-idézettel letudhatónak vélték csatlakozásukat a modern közgazdaságtanhoz. Sok beszédnek sok az alja, hagyjanak minket gondolkozni, hitvallás helyett számolni, politizálás helyett szakérteni.

Múlt nélkül, szabadon?

Utolsó megjegyzésemmel saját mesterségem egy régi kulcskérdéséhez (és jelen írásom címéhez) térek vissza. Említettem már, meglepett, hogy a vita résztvevőit a „hol a helyem a nagyvilágban?” kérdés (melyre a válasz egykor legalább oly mérvű identitásválasztást

³⁸ Lásd a *The Austrian Economists* blog szinte bármelyik hozzászólását, kivált Peter Boettke írásait, aki büszkén indítja mai gondolatmeneteit Smithből és Hume-ból (vö. Boettke [2009a]). Ugyanez tudományosabb hangszerelésben: Boettke–Luther [2009] és Horwitz [2009].

³⁹ Érdemes összevetni Mankiw véleményét Posner [2009c]-vel: “When evidence is lacking, in economics as in other fields, the tendency is for responses to be shaped by preconceptions, and when the problem being responded to involves high ideological stakes, as the current economic crisis does, the driving preconceptions tend to be ideological. Though there are exceptions, generally if you know whether an economist is liberal or conservative you know whether he favors or opposes the \$787 stimulus plan ..., and whether he worries more about unemployment than about inflation. This is not the sign of a mature science.”

⁴⁰ És mi legyen olyan csekélységekkel, mint a módszertani individualizmus elve vagy – hogy föld közelebb példát válasszak – a magántulajdon és a piac kapcsolata?

jelentett, mint ma „édes- vagy sósvízinek” lenni) még érintőlegesen sem foglalkoztatja. Ez nem Tiborc panasza a részemről, pusztá ténymegállapítás, némi irigységgel vegyítve. Jó nekik. Többségük, főként a fiatalabbja, ma már olyan szellemi univerzumban mozog, melyet nem szabdalnak keresztlül-kasul a szimbolikus földrajz korábbi választóvonalai. Ők nem „nyugatosak”, nem is „nyugatosok” a régi értelemben, hanem az egyetemes közgazdaságtan teljes jogú alanyai („miért lennék én más, mint belga vagy tajvani évfolyamtársam a Columbián?”). Ha nem édes anyanyelvünkön folya az eszmecsere, meglehet, csak a hozzászólók neve utalna arra, hogy valahonnan Kelet-Európából jönnek a hangok. Legtöbbjük éppen ilyen pontosan, ha nem pontosabban fejezné ki magát egy angol nyelvű blogvitán bárhol a világban, legfeljebb ott nem felkért, hanem önkéntes hozzászólóként nyilváníthatna véleményét, és elvárnák tőle, hogy mondandója hozzon egy kis *couleur locale*-t az eszmecserebe.⁴¹

Egyelőre mintha leginkább az élénk helyi színek hiánya lenne a helyi sajátosság: a vitázók többsége közére húz, s tartózkodik mindenfajta különcségtől. Meglehet, kellene még néhány évtizednyi taposás/lubickolás a főáramban, hogy a kelet-európai közgazdász úgy lehessen egy kicsit extravagáns, hogy eközben ne forogjon kockán tudományos illetékessége. Helyi színek, helyi ízek? Egy makromodellben? Az adatokban, a szóban forgó gazdaság némely sajátosságának (nagy–kicsi, zárt–nyitott, átalakuló–megállapodott stb.)⁴² leképezésében persze, no de a modell végső logikai kompozíciójában is? Linearizáljunk kelet-európai módra? Ugyan már! Inkább az jár a fejemben, hogy a helyi közgazdász elvileg a térség múltjából adódó speciális érzékenységgel is közelíthetne a makroökonómia *bizonyos* problémáihoz. Ilyen érzékenység a módszertani is, mely – bármennyit lamentáltak is – még e disputában is nagyobb teret követel magának, mint a legtöbb hasonló vitában a modern közgazdaságtan anyaországaiban. Pillantsunk hát Kelet-Európára, ám ha kérhetném, kivételesen ne a racionalitás fogalmát gyömöszöljük! Ne azt hajtogassuk, hogy a gazdasági szereplők a való világban nem is döntenek ésszerűen („mi aztán tudjuk, a kommunizmus a legjobb példa rá”), vagy ha mégis hajtogatni támad kedvünk, inkább merítsünk több évtizedes tapasztalatunkból, megmutatandó, mely *intézmények* akadályozták őket abban, hogy racionálisan válasszanak! Gigantikus példáit sorolhatnánk ugyanis mindazon tulajdonjogi, szabályozási, ösztönzési konstrukcióknak, amelyek meglepően hasonló viselkedésmódokat, sőt mélyen beágyazódó kultúrákat hívtak életre (vagy szilárdítottak meg), mint amilyenekről manapság sopánkodik a világ, amikor pazarló állami programokat, magas erkölcsi kockázatú megbízó–ügynök viszonyokat, jókora információs aszimmetriákat, szabályozási lyukakat, korrupciót, bírvágyat stb. lát, mondjuk, a modern pénzügyi piacokon. És azt is rögtön fűzzük hozzá, hogy – ha egyáltalán lehetett – létező szocialista körülmények között is megpróbáltak az emberek a *maguk módján* racionális döntéseket hozni. Arról már nem tehetek, hogy a sok kis ésszerűségből gyakorta jó nagy ésszerűtlenség állt elő.

Nem erőltetném az egész ügyet, ha Willem Buiten nem ültetett volna bolhát a fülembe. Megszegzett szerződésekről, hazugságról, csalásról, opportunizmusról beszél, maffiáról, arról, hogy az önkéntes cserekapcsolat kivétel, nem pedig szabály, így „kedves lányok és fiúk, ... a piacok inherens módon és reménytelenül nem teljesek” – vonja le a következtetést. Vitánk résztvevői rá se hederítenek. Kicsit „intézményezgetnek”

⁴¹ Vagyis nem olyan egyszerű ez a dolog. A vitában is tanúskodik a „csúcsra járás” nehézségeiről néhány megbántódásra utaló megjegyzés Világi és Simonovits részéről, amikor alig áttörhető tudományos/publikációs monopóliumokat említene. Időnként mindössze az önirónia hiánya vagy a túlkompensálás árulkodik arról, hogy a helyi tudóst orientalista attitűddel fogadja az (angolszász) világ.

⁴² Beszéltem olyan szakemberrel, aki önkritikusan azt panaszolta, hogy a hazai makroökonómia épp a kis–nyitott–eladósodott gazdaságok modellezésében érhetett volna el úttörő eredményeket. E hiányérzetnek a vitában semmi nyoma.

(Majort és Ábelt a pénzügyi közvetítőrendszer érdekli, Oblath a gazdasági szereplők interakcióinak modellálását hiányolja, Madár az állami intézmények magatartását vizsgálná, Jakab pedig a szerinte várható fiskális dominanciát ábrázolná a modellben), ám történeti érvekkel nem nagyon bajlódnak. Azt sem kérdezik meg a *maverecon*-tól, hogy a teljes piacok stilizált feltevését, *absztrakcióját* miért érvényteleníti az a sok rossz, amit a *létező* piacokról elmond.⁴³

Hasonló önfegyelemmel/közönnyel viseltetnek Buiter radikális kritikájának egy még hangsúlyosabb vonulata (írása egyharmadát szenteli ennek) iránt. Azt pedzegeti, vajon az újkeynesi modellek *belvilágában* nem kísértenek-e hasonló szellemek, mint a kommunista gazdaság néhai – már az általános egyensúly fogalmára épülő – elméleti konstrukcióiban. Szerinte az újklasszikus majd újkeynesi modellek talán legfőbb rákfenéje a hatékony piacok fogalmához (ennek is legerősebb változatához) való ragaszkodás, mely kimondatlanul elvezet a „mindentudó központi tervező” feltételezéséhez, akinek egy adott ponton rendet kéne teremtenie. „A hatékony piacok feltevése szerint létezik egy barátságos árvezető az idők végén, egy istenszerű figura, aki gondoskodik arról, hogy ne történjen semmi baj az árakra vonatkozó hosszú távú várakozásokkal vagy (a teljes piacokat feltételező modellben) a végső eszközállomány vagy pénzvagyron jelenértékével.” Egy ilyen figura áldásos közreműködésére óhatatlanul szükség támad, miután az eszközárak, „mint az nyilvánvaló gyakorlatilag mindenki számára, akinek szellemi képességeit még nem rontotta meg a modern anglo-amerikai PhD-oktatás”, nem tükröznek minden releváns információt, és ezért nem kínálnak megfelelő fogódzót az erőforrások optimális elosztásához. A modellek elvileg felteszik, hogy a mai árak függenek a jövőbeliekre vonatkozó várakozásainktól, ám az általuk használt dinamikus optimalizálási eljárás technikai okokból kénytelen ezt a megfontolást egy transzverzalizációs feltétel révén kiiktatni, ami „végzetesen összezavar” mindent. Győz a programozási technika a valóság felett, így azután kell(ene) lennie valakinek, aki kizárja a racionálisan spekulatív buborékok kialakulását. Ez a valaki azonban a piacgazdaságban nem létezik, ő ugyanis a „mindentudó, omnipotens és jóindulatú központi tervező” lenne. Majd a végső dőfés: „nem csoda hát, hogy a modern makroökómia ilyen rossz bőrben van” (Buiter [2009b]).

A válasz – mély csend. Félreértés ne essék, nem azt furcsállom, hogy a vita résztvevői miért nem fogadják el Buiter érvelését, mondván: bizony, bizony, a mi tájainkon honos gazdaságok modellezésekor is mily túlzó módon feltételezték a bölcs árvezető (mindentudó és -ható tervező) létét egykoron. Épp ellenkezőleg, azt hiányolom, hogy miért nem kelnek a DSGE védelmére, azt firtatván, vajon bírálatával Buiter nem lő-e túl a célon, akár az úgynevezett szocialista kalkulációs vitában Hayektól Kornaiig szinte mindenki, aki nem volt kibékülve a walrasi megoldással a Lange–Lerner-modellben. Emlékeztetül: ott is azt hányták Oskar Lange és követői szemére, hogy nem tudnak megenni a Legfelső Rendteremtő nélkül, aki pedig nincs, és nem is lehet. Lange, szegény kapott hideget-meleget. Amikor Kornai János a nyolcvanas évek közepén „lenaivreformerezte” még udvarias is volt vele. Részben meg is érdemelte a bírálatot, hisz a „chicagói lengyel” tényleg hitt abban, hogy az állam (a párt, a munkásosztály stb.) úgy mond kollektív bölcsessége végső soron győzedelmeskedik, amikor – mindenekelőtt a beruházások központi tervezésén keresztül – sikerrel teremt egyensúlyt az egész gazdaságban. A való életben éppúgy, mint a modell megoldásakor. A Lange-modell kritikája azzal lőtt túl a célon, hogy a valóságos bölcs nyilvánvaló hiányát megállapítva, a modellt mint olyat is hitelteleníteni kívánta.⁴⁴ Holott az elgondolt bölcs eközben bizonyára felettebb jól érezte magát az elméleti konstrukció kellemes hűvösében.

⁴³ A kelet-európai közgazdászok intézményi gondolkodásának furcsaságairól lásd Kovács [m. a.].

⁴⁴ Kornai interpretációjának bírálatáról lásd Pete [1996]. Lásd még Blaug [1991], [1993].

Ákárcsak Buiter által jellemzett társa egy DSGE modellben? Nem egészen. A *maverecon*-nak, ha jól értem,⁴⁵ a modellen *belül* nem is lenne módja kétségbe vonni az árverező legitimitását, mivel az eredetileg nem is része annak. A bölcsre szerinte azért van szükség, hogy *ex post* visszaegyenségesse a modell irreális (mert technikai okokból torz) eredményeit a valósághoz. Langénél ugyanakkor a bölcs része a modellnek, ő a Központi Tervhivatal, mely ott árverez igen buzgón, segítsége nélkül nem jutnánk optimális megoldáshoz. Buiter szerint a bölcs arra kellene, hogy az optimálisnak ugyan optimális megoldást reálissá is tegye. Igaza van: a való világban ilyen figura sem létezik. Szerinte a DSGE modell úgy rossz, ahogy van; hogy megjavuljon, híveinek *implicit* feltevással kell élniük a Rendteremtőről, miközben maguk sem tudják, hogy rá várnak.

Mindazonáltal az a szomorú tény, hogy a bölcs valószínűleg nem létezik, egyik esetben sem bizonyítja, hogy a tudomány „rossz bőrben” lenne. Inkább arról van szó, hogy egyik modell sem reménykedhet isten segédelmében: ahogy Buiter mondja, nincs *Oikomenia*. Am ettől még mindkét modell lehet(ne) kitűnő a maga nemében. Ahhoz, hogy az ember eldöntse, mi a „maga neme” egy általános egyensúlyi modellnek, persze nem kell okvetlenül végigkövetnie a szocialista kalkulációs vita minden kanyarulatát, bár – mi tagadás? – az nem volt egy silány előiskola (vö. *Lavoie* [1985], *Stiglitz* [1994], *Boettke* [2000]).⁴⁶ Igaz, sokan azok közül, akik kijárták néhány osztályát, nem tudtak feloldódni a walrasi *tátonnement* logikai szépségeiben, mert – hogy stílusban maradjak – kénytelenek voltak isten helyett a sátánra gondolni, attól rettegvé, mi történik, ha ugyan győz a piaci szocializmus, ám alkalmasint egy Sztálinra emlékeztető árverező kaparintja kezébe a Lange-modell által leírt gépezetet, majd működteti azt „pokoli harmóniában” az idők végeztéig. És azon is túl.

A vita fiatalabb résztvevői felmentést érdemelnek e félelem újbóli átélése alól. Ha már mindenáron Buiterrel kénytelenek foglalkozni, miért kéne számtalan vádja közül épp a kollektívizmussal hírbe hozón fennakadniuk? No és az idősebbek, köztük Bródy-, Kornai- és Tardos-tanítványok? Most mindegy is, vajon tanáraik szakmailag helyes úton jártak-e, amikor megpróbálták szembenézni a Nagy Kommunista Árverező fenyegetésével. Dióhéjban: Bródy András sokáig egy humánus marxista „újratermelési” modell megalkotására tette föl az életét, Kornai Jánosnak az egész általános egyensúlyelmélettől elment a kedve, Tardos Márton pedig a létező szocializmus olyan intézményi reformjaiban bízott, melyek kizárják a sátáni megoldások lehetőségét. Régi mániám, hogy a kalkulációs vitát Kelet-Európa szerencsésen túlélte, ahelyett, hogy mélyen, mármint tudományosan, átélte volna. Félek, ami késik, az múlik is.

Utóhang

Feltett szándékom szerint igyekeztem még a látszatát is kerülni annak, hogy igazságot akarnék tenni a makroökonómia magas szakmai ügyeiben. Különben sem hiszem, hogy ez lenne a kortárs történeti szemlélő feladata. Eldönteni például, hogy melyik a „jobb” makromodell, vajon szerzőik „behatóan” ismerik-e a modelljük ábrázolta gazdaságot vagy hogy „helyesen” tükröződnek-e közgazdasági gondolataik az általuk sugallt gazdaságpo-

⁴⁵ Nem könnyű őt jól érteni. A transzverzalizációs feltétel a piacgazdaság nyelvén is megfogalmazható (fogyasztásról, hitelről, adósságról szól a „jelen” és a „végtelen jövő” között), minek hát a Tervezőt megidéznie? *Buiter* [2009b] a racionális buborékokra hivatkozik, ezek létrejöttét akadályozná meg a bölcs. Felteszi, hogy ilyenek léteznek, de nem mondja meg, mekkora jelentőséget tulajdonít nekik.

⁴⁶ Miközben Magyarországon sajnos nem jelentek meg fontos értelmező írások a vitáról, Lengyelországban annak ismerete – Oskar Lange részvétele miatt persze nem véletlenül – szinte belépőjegynek számított a közgazdaságtanba egykoron: mások mellett Włodzimierz Brus, Tadeusz Kowalik, Kazimierz Laski, de még Leszek Balcerowicz is terjedelmes tanulmányokban foglalkozik vele.

litikai programokban. Hasonlóképp, az sem tartozik munkaköri kötelességeim közé, hogy magam ácsolta szószékre állva erkölcsileg minősítsem kollégáim tudományos tetteit. Ezen törjék a fejüket ők maguk. Az én tisztem – vélem – az, hogy megértsem, hogyan is törik. Esetleg, hogy kérdéseimmel, kételyeimmel segítsem önmegismerésüket (közben a magamét is persze). Mint a kritikus az alkotóművészet, s még véletlenül sem mint analitikus a páciensét. A bíró szerepéről nem is szólva. A *cui prodest* kérdése foglalkoztassa csak a fent idézett válságpublicistákat.

Az *Eltecon* első nagy vitáján vagyunk túl. Megérdemelné, hogy papíron is nyilvánosságot kapjon, nem sokat kellene hozzá a szövegeken barkácsolgatni. Valószínűleg nem kerekedne belőle virtigli tanulmánygyűjtemény, de jelezné (ráadásul jó nagy rátartással) azt a tudományos szintet, amely alatt nem érdemes elkezdni társalogni a világ dolgairól a modern közgazdaságtanban. A legkevesebb, ami elmondható, s ez szerintem nagy dolog, hogy tartalmát tekintve ez az eszmecsere semmiben sem marad el a szakma világhírű kutatói közösségeinek fentebb gyakran idézett, hasonló témájú blogvitáitól.

Az elején azt kérdeztem, vajon nem bukácsolunk-e máris a krédónk által kijelölt, felettből szűk ösvényen. Ami e krédó egyik felét illeti, mármint az „így jutunk a csillagokig” program szerény előmozdítását, nincs kétségem afelől, hogy ez a vita bőséges útravalóval szolgál. Ami meg a másikat, amely a közgazdasági tudás társadalomtudományi, illetve helyi/történeti beágyazódását serkentené, nos, egyelőre maradjunk annyiban, hogy csillagokat nem nagyon láttam. Értse ki így, ki úgy.

Hivatkozások

- AGARWAL, B.–VERCELLI, A. [2005]: *Psychology, Rationality and Economic Behavior*. Palgrave Macmillan. London.
- AKERLOF, G. A.–SHILLER, R. J. [2009]: *Animal Spirits. How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press, Princeton.
- ANDOR LÁSZLÓ [2009]: Múlt századi útmutató. A keynesi gazdaságpolitika reneszánszáról. Figyelő, 6. sz. február 5., http://www.fn.hu/hetilap/nezopont/20090203/andor_laszlo_mult_szazadi_utmutato/.
- BALCEROWICZ, L. [2009]: This Has Not Been a Pure Failure of Markets. *Financial Times*, május 14. <http://blogs.ft.com/capitalismblog/2009/05/14/this-has-not-been-a-pure-failure-of-markets/>.
- BARRO, R. J. [2009]: Government Spending Is No Free Lunch. *The Wall Street Journal*, január 22. <http://online.wsj.com/article/SB123258618204604599.html>.
- BECKER, G. [1962]: Irrational Behavior and Economic Theory. *Journal of Political Economy*, Vol. 70. No. 1. 1–13. o. <http://www.jstor.org/pss/1827018>.
- BLAUG, M. [1991]: Afterword. Megjelent: *Marchi, N. de – Blaug, M.* (szerk.): *Appraising Economic Theories*. Edward Elgar, Aldersot és Brookfield. 449-512. o.
- BLAUG, M. [1993]: Hayek Revisited. *Critical Review*, Vol. 7. No. 1. 51–60. o.
- BOD PÉTER ÁKOS [2009]: A közgazdaságtan válsága? *Polgári Szemle*, június, http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=336.
- BODA ZSOLT [2008]: Lehetőséget látni a kapitalizmus válságában. Időt kérek. (Műsorvezető: *Szénási Sándor*) MR1-Kossuth Rádió, október 27. <http://www.vedegylet.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=974>.
- BOETTKE, P. [1996]: What is Wrong with Neoclassical Economics (and Still Wrong with Austrian Economics). <http://economics.gmu.edu/pboettke/pubs/articles/wrong.htm>.
- BOETTKE, P. [1997]: Where Did Economics Go Wrong? *Critical Review*, Vol. 11. No. 1. 11–64. o. <http://economics.gmu.edu/pboettke/pubs/articles/boettke-cr.pdf>.
- BOETTKE, P. (szerk.) [2000]: *Socialism and the Market. The Socialist Calculation Debate Revisited*. Routledge, New York.
- BOETTKE, P. [2008a]: Post Keynesianism Does NOT Explain This Crisis! Október 12. <http://austrianeconomists.typepad.com/weblog/2008/10/post-keynesiani.html>.

- BOETTKE, P. [2008b]: From Correction to Crisis. November 17. <http://austrianeconomists.typepad.com/weblog/2008/11/from-correction-to-crisis.html>.
- BOETTKE, P. [2009a]: Can I bring myself to utter THOSE words? Augusztus 26. <http://austrianeconomists.typepad.com/weblog/2009/08/can-i-bring-myself-to-utter-those-words.html#more>.
- BOETTKE, P. [2009b]: Even a Blind Squirrel Occasionally Finds a Nut. <http://austrianeconomists.typepad.com/weblog/2009/09/even-a-blind-squirrel-occasionally-finds-a-nut.html>.
- BOETTKE, P.–LUTHER, W. J. [2009]: The Ordinary Economics of an Extraordinary Crisis. Mercatus Center at George Mason University, Working Paper, No. 09-21. http://www.mercatus.org/uploadedFiles/Mercatus/Publications/WP0921_The%20Ordinary%20Economics%20of%20an%20Extraordinary%20Crisis.pdf.
- BOGÁR LÁSZLÓ [2009]: Az önvédelem minden eszköze megengedett. Magyar Nemzet, február 24.
- BRITISH ACADEMY [2009a]: [Brit közgazdászok levele a királynőhöz 2009. június 17-én] <http://www.feed-charity.org/user/image/besley-hennessy2009a.pdf>.
- BRITISH ACADEMY [2009b]: [Brit közgazdászok levele a királynőhöz 2009. augusztus 10-én] augusztus 10. <http://www.feed-charity.org/user/image/queen2009b.pdf>.
- BUIER, W. [2008]: Lessons from the Global Credit Crisis for Social Democrats. December, 22., frissítve: 2009. április 28. <http://www.nber.org/~wbuiet/uy1.pdf>.
- BUIER, W. [2009a]: Time to take the banks into full public ownership. Financial Times, maverecon, január, 16. <http://blogs.ft.com/maverecon/2009/01/time-to-take-the-banks-into-full-public-ownership/#more-418>.
- BUIER, W. [2009b]: The Unfortunate Uselessness of Most State-of-the-Art Academic Monetary Economics. Financial Times, maverecon, március 3. <http://blogs.ft.com/maverecon/2009/03/the-unfortunate-uselessness-of-most-state-of-the-art-academic-monetary-economics/>.
- COCHRANE, J. H. [2009a]: Featured guest. Economist.com, március 18. <http://goliveinternet.economist.com/debate/days/view/283>.
- COCHRANE, J. H. [2009b]: How Did Paul Krugman Get It So Wrong? Szeptember 16. http://faculty.chicagobooth.edu/john.cochrane/research/Papers/krugman_response.htm.
- COLANDER, D. (szerk.) [2006a]: Beyond Microfoundations: Post Walrasian Economics. Cambridge University Press, Cambridge MA.
- COLANDER, D. (szerk.) [2006b]: Post Walrasian Macroeconomics. Cambridge University Press, Cambridge MA.
- COLANDER, D. ÉS SZERZŐTÁRSAI [2009]: The Financial Crisis and the Systemic Failure of Academic Economics. http://www.debtdeflation.com/blogs/wp-content/uploads/papers/Dahlem_Report_EconCrisis021809.pdf.
- COWEN, T. [2001]: How Do Economists Think About Rationality? <http://www.gmu.edu/jbc/Tyler/rationality.pdf>.
- CSABA LÁSZLÓ [1999]: A rendszerváltozás elmélete és/vagy a közgazdaságtan kudarca. Közgazdasági Szemle, 1. sz. 1–19. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2008]: Módszertan és relevancia a közgazdaságtanban. Közgazdasági Szemle, 4. sz. 285–307. o.
- CSABA LÁSZLÓ [2009]: Crisis in Economics? Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CSONTOS LÁSZLÓ [1996]: Túl jón és rosszon: a racionális döntések elméletének recepciója Magyarországon. Közgazdasági Szemle, 4. sz. 326–331. o.
- CSONTOS LÁSZLÓ [1999]: Optimalizáció, szabálykövetés és a szituációs elemzés módszertana. Megjelent: Ismeretelmélet, társadalomelmélet, társadalomkutatás. Osiris, Budapest, 49–68. o.
- DENNIS, K. (szerk.) [1998]: Rationality in Economics: Alternative Perspectives. Kluwer, Boston.
- DUBNER, S. J. [2003]: The Probability That a Real-Estate Agent Is Cheating You (and Other Riddles of Modern Life), The New York Times, november 16. <http://www.nytimes.com/2003/08/03/magazine/03LEVITT.html?ex=1061204051&ei=1&en=7ad805ce46baf433&pagewanted=2>.
- ESŐ PÉTER–LÓRÁNTH GYÖNGYI [1993]: A racionalitás értelmezéséről, I–II. rész. Közgazdasági Szemle, 4. és 5. sz.
- FAMA, E. F. [2009]: Bailout and Stimulus Plans. Fama/French/Forom blogoldal, január 13. <http://www.dimensional.com/famafrench/2009/01/bailouts-and-stimulus-plans.html>.
- GOOLSBEE, A. [2006]: Why People Hate Economists (and Why We Don't Care). The University of Chicago Record, Vol. 11. No. 16. augusztus 25. <http://www.uchicago.edu/about/documents/chicagorecord/pdfs/41-1.pdf>.

- HALPERN LÁSZLÓ [2009]: Egy paradigma válsága, avagy újra kell-e írni a makroökonómiai könyveket? Válság 2007–?. Tudományos ülés, MTA, május 13.
- HONT ISTVÁN–IGNATIEFF, M. [2000]: A szükségletek és az igazságosság a nemzetek gazdagságában. Megjelent: *Madarász Aladár* (szerk.): Közgazdaságtani eszmétörténet. Osiris, Budapest.
- HORWITZ, S. [2009]: The Microeconomic Foundations of Macroeconomic Disorder. Mercatus Center at George Mason University, Working Paper, No. 09-21. http://www.mercatus.org/uploadedFiles/Mercatus/Publications/WP0923_The%20Microeconomic%20Foundations%20of%20Macroeconomic%20Disorder.pdf.
- KERTESI GÁBOR–TELEGDY ÁLMOS [é. n.]: A közgazdaságtan néhány fontos alapelve. http://www.econ.core.hu/~kertesimikro/kertesimikro_01.pdf.
- KEYNES, J. M. [1936/1965]: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Fordította: *Erdős Péter*, szerkesztette: *Andorka Rudolf*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- KILBORN, P. [1988]: 'Fresh Water' Economists Gain. The New York Times, július 23. <http://www.nytimes.com/1988/07/23/business/fresh-water-economists-gain.html>.
- KIRÁLY JÚLIA [2008]: Likviditás válságban. Lehman előtt – Lehman után. Hitelintézeti Szemle, 6. sz. 598–611. o.
- KLAUS, V. [2009]: Czech President: Neosocialism Threatens Europe. The Brussels Journal, augusztus 28. <http://www.brusselsjournal.com/node/4070>
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [1993]: Which Institutionalism? Searching for Paradigms of Transformation in Eastern European Economic Thought. Megjelent: *Hans-Jürgen Wagener* (szerk.): The Political Economy of Transformation. Physica-Verlag, Heidelberg, 85–96. o.
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [1997]: A tékozló fiú sorsa. A kelet-európai közgazdasági gondolkodás (és története) hasznáról. Közgazdasági Szemle, 4. sz. 311–321. o.
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [1999]: Praising the Hybrids. Notes on Economic Thought Ten Years After, East European Politics and Societies, 2. 313–322. o.
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [2002a]: Business as (Un)usual. Notes on the Westernization of Economic Sciences in Eastern Europe. Megjelent: *Kaase, M.–Sparschuh, V.* (szerk.): Three Social Science Disciplines in Central and Eastern Europe. Collegium Budapest, Budapest, 26–33. o.
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [2002b]: Rival Temptations – Passive Resistance. Cultural Globalization in Hungary. Megjelent: *Berger, P.–Huntington, S.* (szerk.). Many Globalizations, Oxford University Press, New York. 146–182. o.
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [2002c]: Vissza a fősodorba? Megjelent: *Kovács János Mátyás* (szerk.): A magyar közgazdasági gondolkodás nyugatosodásáról. Kulturális globalizáció Magyarországon. A zárva várt Nyugat. Sik Kiadó, Budapest, 217–260. o.
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [2008]: Jajkiáltvány. A közgazdasági elitképzésről. Magyar Narancs, január 31.
- KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS [m. a.]: Beyond the Basic Instinct? On the Reception of New Institutional Economics in Hungary. Megjelenik: *Kovács János Mátyás–Zentai Violetta* (szerk.): Capitalism from Outside? Economic Cultures in Eastern Europe after 1989. CEU Press, megjelenés alatt.
- KRUGMAN, P. [2009a]: Economists, Ideology and Stimulus. The New York Times, január 19., <http://krugman.blogs.nytimes.com/2009/01/19/economists-ideology-and-stimulus/>.
- KRUGMAN, P. [2009b]: A Dark Age of macroeconomics (wonkish). The New York Times, január 27. <http://krugman.blogs.nytimes.com/2009/01/27/a-dark-age-of-macroeconomics-wonkish/>.
- KRUGMAN, P. [2009c]: How Did Economists Get It So Wrong? The New York Times, szeptember 2. http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?_r=3&partner=rss&emc=rss&pagewanted=all.
- KRUGMAN, P. [2009d]: A few notes on my magazine article. The New York Times, szeptember 5. <http://krugman.blogs.nytimes.com/2009/09/05/a-few-notes-on-my-magazine-article/>
- LAVOIE, D. [1985] Rivalry and Central Planning. Cambridge University Press, Cambridge.
- LEVITT, S. D. [2009]: The Anti-Macroeconomics Roar Grows Louder. The New York Times, június 3. <http://freakonomics.blogs.nytimes.com/2009/06/03/the-anti-macroeconomics-roar-grows-louder/>.
- LUCAS, R. [2008]: Bernanke is the Best Stimulus Right Now. The Wall Street Journal, december 23., <http://online.wsj.com/article/SB122999959052129273.html>.
- LUCAS, R. [2009]: In Defence of the Dismal Science. The Economist, augusztus 6. (http://www.economist.com/businessfinance/displayStory.cfm?story_id=14165405).

- MADARÁSZ ALADÁR [2008]: Visszatérhet-e a „nagy elmélet” a közgazdaságtanban? Megjegyzések a rendszerparadigma elmélettörténetéhez. *Közgazdasági Szemle*, 2. sz. 95–106. o.
- MADARÁSZ ALADÁR [2009]: Buborékok és legendák. Válságok és válságmagyarázatok I. *Közgazdasági Szemle*, 7–8. 609–633. o.
- MANKIW, G. A. [1990]: Quick Refresher Course in Macroeconomics. *Journal of Economic Literature*, Vol. 28. december, 1645–1660. o. http://www.economics.harvard.edu/faculty/mankiw/files/Quick_Refresher.pdf.
- MANKIW, G. A. [2006]: The Macroeconomist as Scientist and Engineer. Május, http://www.economics.harvard.edu/files/faculty/40_Macroeconomist_as_Scientist.pdf.
- MANKIW, G. A. [2007]: How do the right and left differ? The conclusion of today's ec 10 lecture. december 12. <http://gregmankiw.blogspot.com/2007/12/how-do-right-and-left-differ.html>.
- MATOLCSY GYÖRGY [2009]: Mit hoz még ránk a válság? *Heti Válasz*, augusztus 13.
- MIKE KÁROLY [2009]: A keynesizmus kísértete. *Index*, szeptember 19. http://index.hu/velemenyljegyzet/2009/02/19/a_keynesizmus_kisertere/.
- NEMÉNYI JUDIT [2009]: A monetáris politika szerepe Magyarországon a pénzügyi válság kezelésében. *Közgazdasági Szemle*, 5. sz. 393–421. o.
- PALÁGYI BÉLA [2009]: Lenyűgöző magyar Róna. *Szabad Föld Online*, július 16. <http://www.szabadfold.hu/nyomtatobarat?20229>.
- PETE PÉTER [1996]: Mi az általános az általános egyensúlyelméletben? *Közgazdasági Szemle*, 5. sz. 437–442. o.
- PETE PÉTER [2006a]: A közgazdasági felsőoktatás sanyarú állapotáról és ennek okairól. *Élet és Irodalom*, 50. évf. 39. sz. szeptember 29. <http://www.es.hu/print.php?nid=14596>.
- PETE PÉTER [2006b]: Vita a mikroökonómia oktatásáról. *Köz-gazdaság*, 2. sz. 102–116. o. <http://www.koz-gazdasag.hu/images/stories/1per2/11-%C3%A1ll%C3%A1spont.pdf>.
- POSNER, R. A. [2009a]: *The Failure of Capitalism. The Crisis of '08 and the Descent Into Depression*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- POSNER, R. [2009b]: Economists on the Defensive – Robert Lucas. *Economists on the Defensive. The Atlantic*, http://correspondents.theatlantic.com/richard_posner/2009/08/economists_on_the_defensive-robort_lucas.php, augusztus 9. 16:26
- POSNER, R. [2009c]: Will Economists Escape a Whipping? – Part II. augusztus 17. http://correspondents.theatlantic.com/richard_posner/2009/08/will_economists_escape_a_whipping-ii.php.
- RODRIK, D. [2009]: Blame the Economists, Not Economics. *Project Syndicate*, <http://www.project-syndicate.org/commentary/rodrick29>.
- RÓNA PÉTER [2009]: Az elvetélt növekedés. *Népszabadság*, június 22.
- SAMUELSON, P. [2008]: The Dynamic Moving Center. *Spiegel online*, december 11. <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,590034,00.html>.
- SIMON, H. ÉS SZERKESZTŐTÁRSAI [2008]: *Economics, Bounded Rationality and the Cognitive Revolution*. Edward Elgar.
- SMITH, V. [2008]: *Rationality in Economics: Constructivist and Ecological Forms*. Cambridge University Press, Cambridge–New York.
- SOLOW, R. [1999]: Global Capital Markets. An exchange. *New Republic*, Vol. 4. No. 12. 22–23. o.
- SOLOW, R. [2009]: How to Understand the Disaster. *The New York Review of Books*, május 14.
- STIGLITZ, J. E. [1994]: *Whither Socialism?* The MIT Press, Cambridge, MA.
- SZALAI ÁKOS [2009]: Nem pénzügyi, bizalmi. *Index*, november 18. <http://index.hu/velemenyljegyzet/bizalom08111/>.
- SZALAI ERZSÉBET [2009a]: Eltorzult magyar alkat, zsákcúcs magyar liberalizmus. Találjuk ki Közép-Európát! *Index*, február. 10. <http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/1046/1/3/>.
- SZALAI ERZSÉBET [2009b]: A globális válság és magyarországi hatásai. *Indymedia.hu*, március 3. <http://hungary.indymedia.org/node/11471>.
- SZÁNTÓ ZOLTÁN [2006]: *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban*. Helikon Kiadó, Budapest.
- SZENTES TAMÁS [2009]: Megjegyzések a válság gyökereiről és a kiutakról – a leegyszerűsítő nézetek és politikák ellenében. *Magyar Tudomány*, 5. sz. 604–627. o.
- SZEPESI BALÁZS [2003]: A közgazdaságtan tudomány, nem értékrend. *Ingyenebéd, Szabadlovás Közgazdász Egyesület*, május 23. <http://www.ingyenebed.hu/content/view/17/63/>.

- TOVAR, C. E. [2008]: DSGE Models and Central Banks. BIS Working Papers. No. 258. szeptember, <http://www.bis.org/publ/work258.pdf?noframes=1>.
- VALENTINYI ÁKOS [2000]: A tudomány piaca és a hazai közgazdaságtan, BUKSZ, nyár. 144–150. o.
- VANBERG, V. [2004]: The Rationality Postulate in Economics. Journal of Economic Methodology, Vol. 11. No. 1. 1–29. o.
- VINCZE JÁNOS [2009]: A makroökonómia esendősége. HVG, május 2.
- WOODFORD, M. [1999]: Revolution and Evolution in Twentieth-Century Macroeconomics. <http://www.columbia.edu/~mw2230/macro20C.pdf>.